

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ, АРХЕОЛОГІЇ ТА МЕТОДИКИ ВИКЛАДАННЯ**

**ВИВЧЕННЯ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ РОЛІ ТРАДИЦІЙ
ЗАПОРОЗЬКОГО КОЗАЦТВА В КАВАЛЕРІЇ РОСІЙСЬКОЇ
ІМПЕРАТОРСЬКОЇ АРМІЇ**

**Кваліфікаційна робота (проект)
На здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»**

Виконав:

здобувач 07-441 групи
Спеціальності 014 Середня освіта
Спеціалізації 014.03 Історія
Освітньо-професійної програми
Середня освіта (історія)
Кушперко Данило Ігорович

Керівник

доктор історичних наук,
професор Водотика С. Г.

Рецензентка

кандидатка історичних наук,
доцентка Коновалова Г.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
1. Бойові традиції запорізького козацтва.....	6
2. Використання бойової спадщини запорожців російської армії	21
3. Від козацтва до гусарства, еволюція ізюмського козацького полку	32
4. Особливості вивчення долі козацьких традицій в шкільному курсі історії	59
ВИСНОВОК	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність роботи. Уже понад три десятиліття Україна зазнає перетворень та прямує до демократії, свободи та національного відродження, відновлюючи економіку згідно зі світовими стандартами. Події, що відбулися в нашій країні починаючи з 2014 року, підтверджують потребу у реформуванні - наша нація потребує патріотів та суспільно відповідальних громадян.

У сучасному українському суспільстві виховання патріотизму серед молоді набуває провідного і особливого значення, тому науковці та педагоги завжди зосереджували увагу на цій проблемі.

Теоретичні аспекти патріотичного виховання були досліджені в працях видатних українських педагогів минулого, таких як Г. Ващенко, Б. Грінченко, М. Грушевський, С. Русова, І. Огієнко, К. Ушинський, В. Сухомлинський, М. Драгоманов та О. Духнович. Зараз, у сучасних умовах, нові підходи до патріотичного виховання молоді є актуальними і представлені у працях педагогів, таких як О. Вишневський, Ю. Руденко, В. Кузя, К. Чорна, М. Стельмахович, Т. Завгородня та інші.

Об'єкт дослідження - роль традицій запорізького козацтва в кавалерії російської імператорської армії.

Предмет дослідження - процес вивчення в шкільному курсі ролі традицій запорізького козацтва в кавалерії російської імператорської армії.

Хронологічні межі дослідження. Дослідження охоплює проміжок часу від другої половини XVII до 60 рр. XVIII ст. Нижня хронологічна межа дослідження датується серединою XVII ст. і зумовлена виникненням козацьких слобідських полків, верхня межа припадає на 1765р. коли було прийняте рішення про перетворення козацьких слобідських полків на гусарські полки, за зразком російської армії.

Територіальні межі дослідження. Дослідження охоплює територію Острогозького, Сумського, Харківського, Охтирського та Ізюмського полків

Слобідської України. На сьогоднішній час це такі області України як Харківська, Сумська, Луганська, Донецька, а також Курська, Белгородська та Воронезька області Російської Федерації.

Метою даної роботи є зосередження уваги на детальному вивченні та аналізі вітчизняного педагогічного досвіду. Це дозволить сучасним дослідникам з педагогіки використовувати провідні ідеї педагогічної спадщини для впровадження вивчення ролі традицій запорізького козацтва в кавалерії російської імператорської армії у шкільний курс.

Завданнями роботи є:

- дослідити бойові традиції запорізького козацтва;
- виявити використання бойової спадщини запорожців російської армії;
- розглянути еволюцію ізюмського козацького полку;
- виявити особливості вивчення долі козацьких традицій в шкільному курсі історії.

Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, об'єктивності, всебічності, вивчення козацьких полків в їхній еволюції і взаємозв'язку та спеціально-історичні методи а саме: історико-генетичний метод дослідження, метод порівняльного аналізу, історичний та біографічний.

Передусім принцип історизму, який використовується в магістерській роботі, дає можливість розглянути Слобідську Україну та козацькі полки у відповідності з конкретно-історичними обставинами. Адже слобідські полки потрібно досліджувати саме з моменту їх виникнення, як вони розвивались, а в кінцевому рахунку чим вони стали, процес їх перетворення на гусарські.

Здійснювати наукове дослідження не можливо без принципу об'єктивності, який дає можливість оперуватись тільки реальними фактами. Адже наукове дослідження повинно бути правдиве, науково обґрунтоване та об'єктивне. Метод історичної об'єктивності дослідження дає можливість

приділити значну увагу структурі, військово-політичній організації та соціально-економічному становищу козацьких слобідських полків.

За допомогою методу порівняльного аналізу можна зіставити бойове застосування козацьких слобідських полків з моменту їх виникнення та після проведення реорганізації царським урядом.

Історичний метод - це той метод, який, перш за все, дає можливість дослідити виникнення та формування козацьких полків на Слобідській Україні у хронологічній послідовності.

Біографічний метод дослідження дає можливість дослідити та вивчити життєвий шлях історичних постатей в середовищі слобідського козацтва.

Структура та обсяг роботи. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновку, списку використаної літератури та джерел.

1. Бойові традиції запорізького козацтва

У ХУІ-ХУІІІ столітті настала нова доба в історії України - період козаччини, який став яскравим випадком у всій світовій історії. Запорізьке козацтво створило власну суспільну організацію, що відповідала національному характеру українців і мала форму демократичної республіки з найширшою участю в її роботі козацьких мас. Козацькі бойові традиції відіграли значну роль у формуванні патріотичної свідомості українського народу. Військове мистецтво українського козацтва формувалося з кінця 15 ст. і завершилося з ліквідацією останніх українських козацьких формувань сер. 19 ст. Історія військового мистецтва поділяється на декілька етапів, серед яких виділяють період розквіту військового мистецтва у ході Визвольної війни (1648–53) та класичний період військового мистецтва козацтва України (1654–1700). [9].

Бойовий порядок запорізької козацької піхоти полягав у тришеренговому «батовому» строї, де лише перша шеренга стріляла, друга передавала заряджену рушницю, а третя заряджала їх. Це дозволяло збільшити прицільність та скорострільність, а також зменшити втрати від ядер супротивника. Крім того, на землі в ногах першої і другої шеренг лежали списи, які застосовувалися проти удару ворожої кінноти і під час атакування супротивника. Такий бойовий порядок був ефективним і використовувався запорозьким козацтвом протягом багатьох століть.

Тришеренговий стрій був ефективним лише в ситуаціях бою з кіннотою або оборони табору. У зіткненні з кіннотою ворога, козаки здатні були зробити три-чотири залпи, враховуючи швидкість коней та дальність вогню гладкоствольної рушниці. У порівнянні з європейською кіннотою того часу, яка мала три-п'ять рядів у бойовому строї, козаки застосовували тришеренговий стрій з метою уникнути псування переднього ряду курявою. Татарська кіннота могла атакувати батовий стрій лише у випадку чисельної

переваги 10:1. У полі бою трьох шеренг було недостатньо для захисту від атаки піхоти супротивника, тому козаки використовували п'ятишеренговий стрій, який діяв аналогічно тришеренговому. Однак все залежало від масштабу битви, кількості бійців, особливості ділянки фронту війська тощо. В цей період виникає новий бойовий порядок козаків, який призначався для оборони і дістав назву триангули. При цьому бойовому порядку козацьке з'єднання шикувалося трикутником, кути якого підсилювались артилерією. Таким чином, широке застосування вогнепальної зброї дозволяло козакам отримувати перемогу над значно переважаючими силами супротивника і завдавати йому величезних втрат, особливо у засідках та під час ар'єргардних боїв. Однак більша частина козацьких рушниць і пістолів різнилася за зразками і калібрами. З огляду на це зарядити свою зброю як слід міг тільки її власник, оскільки сам відливав або катав для неї кулі.

Козацький табір складався з возів, які можна було розмістити у вигляді трикутника, прямокутника, кола тощо. Табір міг бути збудований як фортеця з ровом, валом, вовчими ямами і стінами, де на вози насипалася земля, а колеса закопувались на валу. Рухомий козацький табір складався з возів, які з'єднувались ланцюгами і приводилися в рух кіньми або волами, що впрягалися з обох боків. Вози козацького табору могли стояти у декілька рядів. Під час походу (наступу або відступу) рухомий козацький табір прикривався розвідувальними кінними загонами, які при необхідності зачинялися у таборі. На возах встановлювали гармати і сідали стрільці, які під час бою вели вогонь таким же чином, як і в батовому строю. Борти возів прикривалися зсередини додатковими захисними дошками або мішками із збіжжям власників возу. Рухомий козацький табір був ефективним і використовувався запорозьким козацтвом протягом багатьох століть, навіть у походах углиб Кримського півострова.

Козаки застосовували рушниці лише при розгартіяші, а під час бою галасом, застосовували пістолі. При атакуванні ворога козаки застосовували

«білу» холодну зброю, ратища (списи) і шаблі. Велика кількість пістолів у козацьких вершників пов'язана з тим, що під час бою, у ході якого постійно змінювалась ситуація, козак не мав часу на перезаряджання.

Через повстання селян кількість козацького війська збільшувалася в декілька разів. Однак, недостатньо озброєні та не навчені строю покозачені селяни не дозволяли козацькому війську зустрічати польську армію у відкритому бою, тому їх використовували лише в обороні та переслідуванні розбитого супротивника.

У цей період тактика запорозької козацької флотилії досягла нового якісного рівня. Навіть при великій міці турецького флоту, козаки змогли успішно вести бойові дії на значній відстані від своїх баз постачання.

Козаки успадковували від своїх батьків вольові якості, витривалість, непохитну відвагу та лицарський характер. Заснування першої Січі князем Дмитром Вишневецьким на острові Мала Хортиця у 1553-1554 роках стало ключовим фактором у позитивному розвитку Козацької держави.

Навчання та виховання молоді на Запорожжі проводилось у різних типах шкіл, зокрема, січових, монастирських та церковно-парафіяльних. Система емоційно-вольової підготовки та вишколу молодих людей існувала в січових та козацьких школах, що мали за мету формування емоційної стійкості, витривалості, мужності та відваги у молодих людей, які готувались до козацької служби.

Для ефективної підготовки молоді запроваджувався інститут джур, що включав січові, монастирські та церковно-парафіяльні школи. У січових та козацьких школах діяла система військової та фізичної підготовки, яка включала емоційно-вольову тренування молодих людей, що готувалися до козацької служби. Після занять в школі старші учні займалися військовою справою та вдосконалювали свої природні здібності в ході розваг та ігор. Вони моделювали бойові дії козаків: наступ на ворога, оборону, тощо; влаштовували змагання, демонстрували фізичну силу. Така система навчання та виховання

давала той обсяг знань та вмінь, які потрібні були козаку-воїну, вона розвивала у дітей спритність, силу, витривалість та інші важливі фізичні якості, котрі були необхідні у сповненому небезпеки козацькому житті.

Крім того, козаки навчали молодь фехтуванню на шаблях, верховій їзді, стрільбі, плаванню та керуванню човнами. Молодь охоче переймала ці уміння від бувалих козаків і навчилася створювати стаціонарні та рухомі табори з возів, які були неприступними для значно переважаючих сил ворога.

Кожна армія завжди дбайливо зберігає традиції своїх попередників та пам'ятає їх подвиги. Справжнім скарбом бойових традицій є історія українського козацтва. Запорозька Січ та українське козацтво мали безліч бойових традицій, які й досі служать прикладом для українського народу та молоді. Серед них - патріотизм, відданість своєму народу, вірність товариству, готовність жертвувати в ім'я перемоги над ворогом, мужність, відвага, високе воєнне мистецтво, військовий вишкіл, міцна військова дисципліна та інші.

Козацьке військо зміцнювалося завдяки постійним війнам та походам, що загартовували тіло і дух козаків. З часом сформувалась традиція військового виховання юнаків, яка мала за мету підготовку фізично загартованих воїнів-захисників рідного народу, виховання українського національного характеру та світогляду, формування моральних чеснот, гуманізму та милосердя. Крім того, козаки виробляли нетерпимість до всього, що протистояло гуманній сутності людини, формували високу дисциплінованість та морально-бойові якості, необхідні в бою: стійкість, мужність, відвагу та здатність переносити суворі випробування заради перемоги над ворогом [13, с. 38].

Бойові традиції козаків відрізнялися активністю, наполегливістю та рішучістю у досягненні мети, вмінням вибирати та застосовувати гнучкі форми тактики в залежності від умов бою. Козацтво, і передусім Запорозька Січ, стали першими, хто взяв на себе оборону України від турецько-татарської агресії. Козаки зміцнили фортифікації міст і містечок, створили військову

оборону кордонів України, яка проіснувала протягом трьох століть. Постійно діяли пости, форпости зі сторожовими загонами, що вели спостереження за степовими шляхами й переправами через річки і з допомогою оригінальної сигналізації попереджали населення про просування татарських орд, намагались організувати опір ворожому наступу [59].

Запорозьке військо було відоме своєю високою бойовою готовністю та майстерністю у військових справах. Цього досягали завдяки регулярному режиму та черговій службі, а також тому, що значна частина війська мешкала у куренях на Січі та щодня займалась бойовою підготовкою.

У 1783 році, німецький мандрівник Гаммард під час своєї подорожі Україною відзначив, що козаки є неперевершеними порівняно з іншими арміями. Він висловив думку, що відвага, мужність та хоробрість козаків перевищують навіть вояків найкращих європейських армій. [13].

Військова майстерність Запорозького війська досягалася завдяки добре організованому військовому навчанню. Крім того, бажання козаків майстерно володіти зброєю було посилено загрозою нападу татар. Із цієї причини, кожного дня козак міг опинитися у ситуації зіткнення з татарськими загонами, що займались розбоєм на шляхах, загартовували козаків, підвищували їх бойовий досвід.

Католицький священик А. Віміна, який відвідав Україну в 1650 році, відзначив запорозьких козаків як неперевершених майстрів військової справи. У своєму описі він зазначив, що вони здатні затушувати свічку кулею, відсікаючи нагар так точно, ніби вони використовують щипці [36, с. 107]. На полі бою запорозькі козаки проявляли високу майстерність в організованій стрільбі з рушниць.

Козаки відзначалися високим рівнем майстерності у наступальних та оборонних боях, створенні неприступних для ворога таборів, знанні будівництва оборонних споруд з різних матеріалів, як от дерева, землі, каменю, глини, риття окопів тощо. Козаки набували знання та вміння в

будівництві оборонних споруд з землі і возів, будівництві човнів та бойових дій на воді під час підготовки та здійснення походів. Молодь охоче переймала від козаків-бувальців мистецтво створювати стаціонарні та рухомі (пересувні) табори з возів, що зберігали свою неприступність перед переважаючими силами татарів, поляків і турків. Захисні функції табору з возів були настільки високі, що вони зводили нанівець кількісну перевагу ворога.

У період бойових дій проти турецького військового флоту запорозькі козаки внесли значний вклад у розвиток військово-морського мистецтва у XVI—XVII століттях, а також поповнили ще одну сторінку в бойових традиціях українського козацтва. Вони розробили спеціальні методи боротьби з турецькими кораблями.

Військова майстерність Запорізького війська була відома своєю високою бойовою готовністю, яку досягало завдяки регулярним тренуванням та черговому режиму. Більшість козаків перебувала в куренях на Січі, де щоденно займалась підготовкою до бою. Це стало можливим завдяки видатним ватажкам, гетьманам, кошовим отаманам, козацьким старшинам, таким як Дмитро Вишневецький (Байда), Петро Конашевич-Сагайдачний, Іван Сірко, Богдан Хмельницький, Іван Богун та інші. Вони розвивали та примножували бойові традиції українського козацтва.

Іван Сірко був визнаний королем Яном III Собеським як видатний воїн і великий майстер військового мистецтва. [58, с. 63].

Добре видимим прикладом неперевершеного впливу бойових традицій є той, що козаки ставилися до своєї зброї з великою любов'ю, не лише дбали про її високі бойові якості, але й про красу та оздоблення. Шабля користувалася великою пошаною. Козаки лагідно та з любов'ю називали її "шаблеюсестрицею" або "ненькою-рідненькою" [45].

Навички бойових мистецтв, засвоєні та розвинені завдяки випробуванням у боях, робили з кожного козака надійного захисника свого Роду. Це було не що інше, як народжене правом народження. Козаки-воїни

втілювали в собі найкращі риси українського народу: неугамовну волю та бажання до свободи, невідступну щирість та пристрасність до правди, ради якої вони готові були померти. Серед загартованих у битвах запорожців були видатні особистості, які володіли великим досвідом життя та військової справи, зокрема воїни-кріри або характерники [54].

Кобзарі часто користувались дорожніми костурами (палицями) та "свяченими ножами", які отримали свою назву від костура і використовувалися в сліпецькому бойовому мистецтві "костурці". Вміння майстерно володіти дорожньою палицею було не просто бажанням, а життєвою необхідністю для сліпих кобзарів, оскільки вони залежали від своїх родичів та друзів: "Торба мені жінка, кий у мене братом". Дорожній костур був для них не тільки щупом та опорою, але й зручним способом самозахисту [56].

Отже, можна зробити висновок, що бойові традиції українського козацтва передавалися з покоління в покоління українського народу, охоплюючи всі його верстви: козацьку молодь, козаків-воїнів та сліпцівкобзарів. Ці традиції зароджувалися та виплекувалися на основі військового навчання та виховання, військового побуту, культури, історичної та героїчної спадщини свого народу та рідної землі.

У героїчну епоху козаччини традиції лицарства були широко поширені, і їх було спрямовано на формування воїна-козака, який мав поєднувати в собі фізичну силу і витривалість, високі морально-етичні якості, почуття патріотизму і розуміння найважливіших цінностей людини - волі та незалежності.

У боротьбі проти турецько-татарських загарбників та шляхетських поневолювачів формувався образ козака - витривалого та сміливого воїна. Турецький хроніст Наїма відзначив їх неперевершену сміливість та малохто на землі був готовий ризикувати своїм життям так само мало, як козаки [23, с. 127].

Козак на війні проявляв розум, хитрість і уміння "виграти вигоди, раптово на нього напасти й несподівано заманити" ворога, вражав своїм сміливим вчинком, терпінням і здатністю переносити небезпеки й жах смерті [31, с. 61]. Козаки здатні були витримувати татарські атаки, переносити спрагу, голод й мороз, нападати на судна, вправно виконувати чужоземні завдання і перемагати всі військові хитрощі [3, с. 20]. Польський історик Симон Окольський зазначав, що козаки були невтомними у нападах. Турецький султан також висловив свою думку про хоробрість запорізьких козаків, стверджуючи, що коли його панства повстають, він спить на обидва вуха, а коли мова йде про козаків, то мусить слухати лише одним вухом.

Військова дисципліна на Січі базувалась на принципах людської гідності, де кожен козак мав боятися не стільки покарання, скільки осуду своїх товаришів за порушення дисципліни. Велике значення при цьому відіграло побратимство, яке існувало між козаками. За найважчі злочини козаки накладали покарання у вигляді кари залишення з Січі, або втратою голови, і найбільш тяжким злочином вважалась втеча з поля бою.

Дотримання належної військової та цивільної дисципліни на Січі забезпечувалося через високі стандарти, що встановлювалися командним складом і військовою адміністрацією, а також системою покарань, що визначали січовий та паланочні суди.

Українське козацтво дотримувалося традиції охорони та шанування клейнодів - символів влади військової старшини. Клейнодами були корогва (прапор), бунчук, булава та її різновиди: тростина (палиця) та пірнач, литаври та печатка. Втрата клейнодів вважалась великою ганьбою, тому для їхньої охорони та виносу в урочистій чи бойовій обстановці призначали військових старшин з посадами хорунжого, булавничого, бунчужного та пірначного. Великої поваги й авторитету набував військовий довбиш, без його ударів у литаври січова рада не могла бути скликаною.

Козак, який успішно пройшов тривалий Січовий вишкіл та набув військового досвіду під час бойових походів та повсякденних військових справ, ставав передовим військовиком, який несе у собі передові військові навички, знання та захищає українську традицію. Бойові традиції козацької доби, що базувались на стародавніх руських традиціях, були суттєвим чинником формування сильної армії, яка заслужила свою бойову славу за межами України.

Козацтво як унікальне національне явище відіграло важливу роль у патріотичному та військово-патріотичному вихованні. Воно сприяло збереженню та збагаченню патріотичних виховних традицій Київської Русі, таких як любов до рідної землі та українського народу, готовність та прагнення їх захищати й зміцнювати, а також дбайливе та шанобливе ставлення кожного громадянина до своїх збройних сил. Крім того, розвиток козацтва сприяв розквіту інших патріотичних цінностей українського народу, сформувався своєрідний кодекс моральних чеснот та поведінки.

Отже, козацькі бойові традиції мали значний вплив на формування патріотичної свідомості українського народу. Козацтво створило потужний соціальний організм з військово-демократичною структурою, який був здатний збройно захистити власні політичні та соціально-економічні інтереси та допоміг у реалізації ідеї боротьби українського народу за політичну та державну незалежність.

Процес виховання у козацькій громаді був організований як постійно діючий вишкіл, в якому брали участь всі члени громади, особливо молодь. Багаторічний січовий вишкіл давав козакам не лише гарт у бойових походах та повсякденній козацькій військовій справі, але й передові знання з технічних, гуманітарних та економічно-господарських питань. Головне, що він формував свідомих духовних носіїв та захисників української традиції.

Бойове мистецтво є важливою складовою козацьких бойових традицій, яке виникло та існує завдяки військовим засадам козацтва, що

використовувалися під час бойових дій. Воно ґрунтується на військовому навчанні та вихованні, козацькій педагогіці та традиціях військового побуту українського народу.

Козаки-запорожці здобули славу завдяки своїм відважним походам, під час яких проявляли майстерність у військовій стратегії та високу особисту боєздатність. Перед битвою з ворогом запорожець спочатку довіряв своїй зброї, тренуючись з майстерністю її володіння. У жодному випадку Військо Запорозьке не кидало свою зброю в бур'ян під час битви з озброєним ворогом, щоб битися відчайдушно. Так само діяли й нащадки запорожців у бойових діях, зокрема кубанські козаки, які продовжували розвивати та використовувати військове мистецтво аж до Другої світової війни. У зв'язку з технічним прогресом основою специфічного військового мистецтва козаків стало володіння холодною зброєю, такою як шабля-шашка та піка-багнет. Подібний розвиток спостерігався у Європі (фехтування на рапірах, шаблях тощо) та Азії (наприклад, японське мистецтво бою на мечях «Кендо»).

Основним принципом воєнного мистецтва козаків було опанування та вдосконалення техніки бою з холодною зброєю, зокрема списом (пікою) та шаблею (шашкою). Спис, вважають одним з найдавніших видів зброї, вважається більш архаїчним. У порівнянні з мечем, шабля є відносно молодим видом зброї, але вона успішно замінила меч у використанні козаків. Техніка бою списом і шаблею була у багатьох аспектах перейнята козаками від їх прямих попередників - військової спільноти, що зберігала спадщину княжої доби, навіть під польсько-литовським пануванням. Представники попереднього військового стану значною мірою закладали засади козацького військово-лицарського способу життя, що включали: усвідомлення вибраності та самодостатності; дотримання лицарської моралі; піднесення поняття "слави" над життям; військове братерство; відмова від принад мирного життя; прищеплення пошани до зброї та навколишнього природного середовища; відтворення особливих відносин у межах козацької громади; прагнення

підкреслити своє унікальне становище та інші. Психологічні методи підготовки до бою також мають давні корені (і, можливо, походять з часів спільноти слов'ян, германців та балтійців). Козацьке бойове мистецтво є наступним етапом у розвитку військових традицій України і є найбільш яскравим, завдяки загальному піднесенню середини 17 століття в Україні та творчому використанню досвіду сусідніх народів. Крім української спадщини, використовувало польські і турецько-татарські надбання.

Техніка використання списа у бою залежала від його параметрів, ваги, озброєння опонента і того, чи козак знаходився на коні чи на землі.

Незважаючи на всі ці варіації, основну увагу приділяли пробивним діям переднім вістрям, хоча і зворотній кінець списа також може бути використаний для атак. У пішому бою козак тримав спис двома руками, забезпечуючи, щоб передня рука тримала довшу частину списа. Таке тримання списа дозволяло виконувати передньою частиною древка глибокі відбивальні і ударні дії на верхньому і нижньому рівнях. Крім того, задня частина древка можна було використовувати під час перехватних передніх пробивних ударів, щоб збільшити силу атаки. Задньою кінцівкою древка також можна було відбивати і атакувати як вперед, так і назад. Найбільш характерним ударом списом є "Пробив-Перехват", коли воїн перехоплює древко списа долоною передньої руки за його зворотній кінець та одночасно крокує уперед. Для захисту використовуються різноманітні "Хвіртки", коли древко списа відбивають до себе або від себе на верхньому або нижньому рівні.

Головна увага при використанні шаблі приділялася рублячо-ріжучим ударом робочою частиною. Ефективність цих ударів залежала від форми та якості клинка, а також майстерності воїнів. Для роботи з шаблею вимагалася швидка техніка відбивно-ударних рухів, що вимагали вправних рухів кістю, ліктем та плечем в першу чергу, а потім підключення корпусу, тазу та ніг. На відміну від роботи зі списом, де воїни залежно від ситуації працювали переважно за рахунок плечового та тазового відділів. Щоб правильно володіти

шаблею, необхідно тримати її з м'якістю та щільністю, щоб створити відчуття, що клинок є продовженням руки. Під час відбивних рухів важливо виконувати ковзаючо-відвідні дії, що дозволяє швидко застосувати атакуючі удари. Окрім того, зміна напрямків та рівнів бойових дій є також дуже важливою. Серед найбільш характерних ударів шаблею можна виділити «Бічник», «Крученик», «Стин», «Хлудина» та інші, які можуть бути виконані у різних рівнях та площинах. Удари шаблею можуть мати як повну силу, так і виконуватися в якості блискавичного «підрубубу». Щодо захисних дій шаблею, то вони полягають у відбивах чи відводах, таких як «Хвіртки», «Затики» та інші. Дії зі шаблею можуть бути як нападними, так і захисними. Нападні дії можуть бути виконані лезом або обухом, залежно від того, який ударний рух ворога необхідно захопити. Захисні дії можуть бути виконані на різних рівнях з різним положенням клинка, таким як зависання або підняття. Важливим є вміння контролювати рухи, тримаючи кістку за клинком під час вісьових рухів від захисту до атаки і навпаки.

Український козацький шабельний бій в пішому порядку мав характерну особливість - використання ударних рухів ногами, таких як повзунці (удари з переходом у присядки та нижні стійки) і іноді копняки (дії у високих стійках), а також підсіди - підходи з ударно-захоплюючими діями вільною рукою.

Особливу важливість у козацькому військовому житті мали саме списовий і шабельний бій, оскільки ці види зброї повністю домінували над іншими формами збройної боротьби. Крім того, базові прийоми і техніки, пов'язані зі списом і шаблею, визначали формування рукопашного бою, а не навпаки, як стверджують деякі сучасні митці козацького бойового мистецтва. Принцип пріоритетності збройної боротьби чітко зберігався на початку 20 століття в козацькому середовищі, де юнаки з дитинства вивчали шашку та піку (на відміну від селян України, шашки були обов'язковими предметами для козацького військового стану). Рештки цього мистецтва проявилися навіть під час Другої світової війни у деяких козацьких формуваннях.

Після повної ліквідації козацького стану та відмови від холодної зброї, Козацьке бойове мистецтво як комплекс специфічних бойових технікофізичних дій та своєрідних психологічних і духовно-етичних установок, було остаточно знищено. Така природна зміна пріоритетів призвела до відмови від вивчення Козацького бойового мистецтва як основи стрілкової підготовки та використання інших видів холодної зброї, які також відігравали свою специфічну роль у військовій справі. Козаків готували до мистецтва бою наступним чином: навчання в родині козака починався з дитинства та проводився батьком. Далі, навички бою доповнювалися індивідуальною практикою у різних козацьких оточеннях, зокрема під час воєнних конфліктів. Першочерговою задачею було оволодіння технікою спискового та шабельного бою, після чого діти знайомилися з іншими видами холодної зброї.

У козацьку добу навчання бойовому мистецтву мало свої особливості в залежності від формування. Гетьманщина та Слобожанщина засвоювали основи від родичів та місцевих знавців, а потім вдосконалювали їх у боях та за власним бажанням. Централізованого навчання не існувало. У Січі призначений козак-батько разом з курінними знавцями та відповідними старшинами вишколював джурів та молодиків; додатково козацьку науку можна було вивчати в зимівниках та бурдюгах. Повноцінні козаки-лицарі постійно практикували своє бойове мистецтво як у мирний час, так і під час військових походів для його відточення. У наступній епосі, у межах військової системи Росії, були встановлені загальні мінімальні вимоги щодо володіння мистецтвом бою з пікою та шашкою. Основними прийомами були відбивання та різноманітні рухи зі ставленням рук в формі вісімок. Така підготовка була необхідна, оскільки це було прикладним мистецтвом бою регулярних козацьких військ.

Згідно з козацькою традицією, рукопашний бій не мав основного значення і базувався на базових рухах зі зброєю. Рухи та удари повторювали відповідні дії зі зброєю, такі як пробиви-відбиви зі списа та короткі

ударивідбиви зі шаблі, з тією різницею, що рухи здійснювалися кінцівками замість зброї. Варто зазначити, що у козацькому рукопашному бою ноги мали більш важливу роль у виконанні ударів та захисту, що було менш характерно для шабельного бою.

Серед ударів ногами в козацькому рукопашному бою чітко виділяються "Повзунці" (удари у низьких стійках, сидячи або лежачи з опорою на руки), "Копняки" (удари у стоячому положенні) та "Голубці" (удари під час стрибків у повітрі). Для позначення ударів використовуються терміни, такі як "Розпіжка", "Тинок", "Перестриб", "Дзига", "Пробив" і так далі. У багнетному бої основними діями є уколи вістрям та удари прикладом, а захист здійснюється частинами рушниці. У бою на списах відстань між бійцями більша, що дає змогу "підхоплювати", "захоплювати" та "перекидати" спис супротивника назад і вперед.

На початку ХХ століття мінімальний набір бойових прийомів кубанських козаків-кіннотників складався з шести прийомів шашкою, з трьома для атаки та трьома для захисту. Кубанські пластуни виконували свої прийоми з рушницею, з трьома прийомами для атаки та захисту, включаючи один удар прикладом. Досвід та майстерне виконання кожного руху були ключовими для вправних козаків, хоча вони також володіли значно більшою кількістю прийомів.

Рис. 1.1. Заняття зі списового бою у таборі т. «Козацька Вежа» (с. Прелісне Донецької обл., 2003 р.)

За умов бою, коли обставини були сприятливі, досвідчений козак міг захоплювати зброю противника, використовуючи власну зброю або навіть руки, та після цього підрубувати його. У таких бойових діях, допустимими були удари ногами в опорну ногу, пах і корпус, а також удари руками в обличчя, вразливі частини тіла та можливість підхоплення опорної ноги.

Вдосконалена техніка ударів та захисних прийомів руками, які виконувалися за траєкторією уколів-ударів багнетом-прикладом і шашкою-шаблею, була основою для напрацювання збройного бою, що допомагало в голіручних бойових діях та майстерності козацького бойового мистецтва.

Таким чином, навички збройного бою стали основою для виконання дій голіруч, які мали допоміжне значення в козацькому бойовому мистецтві. Козацтво зберегло свою самобутність і внутрішню життєву силу завдяки унікальній системі військового, загальноосвітнього, патріотичного вишколу. Сьогодні воно становить ідейне та іноді фізично-силове підґрунття

відтворення української державності та формування системи безпеки і захисту національних інтересів.

2. Використання бойової спадщини запорожців російської армії

Козацька кіннота була створена та розвивалась як мобільний вид військ, що дозволяло їй легко маневрувати на полі бою. Тому, в порівнянні з попередніми кавалерійськими одиницями, такими як драгуни, гусари та улани, козацька кавалерія була особливо легкою. Історики порівнюють ці різні види кавалерії між собою.

Козацька кавалерія була добре озброєною, як і піхота. Кожен кінний козак мав у своєму розпорядженні мушкет, шаблю та ратище, а також чотири пістолети.

Коли йдеться про застосування козацької кавалерії в бойових діях, на початку її існування ця військова одиниця не виконувала самостійних військових операцій. Кіннота діяла разом з козацьким табором. Однак згодом козацька кавалерія еволюціонувала, і протягом XVIII століття, коли козацький устрій був ліквідований, деякі козацькі полки з Гетьманщини та Слобожанщини було перетворено на регулярні гусарські полки російської армії.

Козацька кавалерія та російська кавалерія були реформовані відповідно до свого часу. У 1732 році, під час "реформ Б.Х. Миниха", російське військово командування розглядало ідею перетворення нерегулярних козацьких частин на регулярні драгунські підрозділи, що були б під командуванням стройових офіцерів. Проте це не було реалізовано. Але І.М. Краснощекова було нагороджено званням козацького бригадира указом імператриці Анни Іванівни від 16 березня 1738 року.

Наказний отаман С.Д. Ефремов запропонував іншу ідею щодо уніфікації козацького військового ладу. У 1765 році він представив до Військової колегії

проект створення козацьких полків як постійних військових підрозділів. Заплановано було створити 20 постійних козацьких полків, кожен з яких мав складатись з 600 козаків з однаковим обмундируванням та назвою за станицями. Однак цей проект також не був реалізований.

Кількість створених полків в XVIII столітті була залежна від потреб російського військового командування і не завжди була постійною. Це призвело до того, що сотні почали називатись полками, а полковники очолювали ці полки.

Згідно військового статуту, складеного в 1755 році, козацька кавалерія займалась відображенням флангових обходів, відволікаючи маневри, прорив побудов противника в слабкому місці, а також переслідування відступаючого противника. Козацькі з'єднання в основному включалися до складу зведених кавалерійських з'єднань, де їм доручалась допоміжна роль. Спільні дії з важкою кіннотою підвищували бойову вишколеність козацьких частин. Тому до кінця XVIII століття, остаточно визначилися традиційні козацькі методи ведення бою.

Козацькі кавалеристи відзначалися високою маневреністю на полі бою, швидкістю фронтальних атак і широким використанням ударів у фланг та тил противника.

Козаки в наступі використовували тактику "лави" або зімкнутої кінної маси. Лава - це бойовий порядок кавалерії, який мав на меті розгромити зімкнуті бойові побудови противника або прикрити маневр власних військ. При застосуванні цієї тактики проводилась стрімка атака розгорнутим ладом, де передову частину складали 1-2 сотні кінноти з полку, що розташовувався за ними підтримкою і резервами. Під час атаки лава підтримувалась мушкетним вогнем, де частина стрільців виконувала стрільбу з сідел. При необхідності лава могла розділитися на кілька груп для обходу противника та одночасної атаки в декількох напрямках.

Козацька кіннота використовувала різні тактики у боротьбі з противником, зокрема тактичний прийом "ятір". Цей прийом полягав у тому, що частина козаків відступала, намагаючись заманити противника в пастку. Найкращим варіантом був тісний прохід, де інші козаки могли атакувати противника з усіх боків. Козаки застосовували різні методи оборони, як-от сконцентрувались та відбивали напад противника, використовуючи вогонь стрілецької зброї та артилерії, і після цього переходили до контратак у кінному порядку.

У другій половині XVIII століття козацькі з'єднання не мали стандартного озброєння та форми через те, що кожен козак сам споряджував та обмундирувався перед війною за свій рахунок. Крім того, козацька кавалерія виконувала розвідувальні місії, як свідчить запис з Мініха 1736 року про відправку запорожців на Січ для спостереження за турецькими та татарськими силами в районі Очакова та Бендер, а також діями Білгородської та Буджацької орд.

У XVIII столітті козацькі війська імперії використовувалися для різноманітних завдань: прикриття російської армії під час її пересувань, фуражування та розквартирування, а також для проведення несподіваних нападів на невеликі загони та обози супротивника та спустошення ворожої території. Ці дії називалися "малою війною".

У Росії та в Західній Європі легкі війська, що ведуть малу війну, називаються партизанськими, командувачі таких загонів - партизани, а самі загони - партизанськими. У 16-17 століттях українські козаки використовували термін "загони" для позначення малої війни. На початку 18 століття цей термін був замінений на "пошук" через тісну взаємодію з росіянами. Мала війна дозволяла приховувати від ворога головну силу армії (як під час розташування у певному районі, так і під час пересування), забезпечувала армії безпеку і знесилювали ворога.

Хоча на перший погляд може здатися, що дії малої війни не мали суттєвого впливу на хід кампаній, вони насправді були надзвичайно важливими. Саме завдяки таким діям головні сили армії могли завойовувати землі та утримувати контроль над ними.

У 18 ст. головним строєм як для регулярної, так і для козацької кінноти був розгорнутий стрій у дві або три шеренги. Під час атаки кіннота переходила з кроку на малу рись, потім на велику, а перед ударом переходила в галоп. Кількість рядів визначалася в залежності від ширини фронту супротивника. У разі невдачі першої атаки або відновлення фронту супротивника здійснювалася повторна атака. Кавалерійські підрозділи швидко спішувалися і шикувалися у шеренги для оборони від переважаючих сил супротивника.

Ключовим тактичним прийомом кінноти козаків та гусарів була засідка. Щоб залучити супротивника до засідки, невеликі загони були відправлені на виглядений відступ, щоб залучити його до пастки, підготовленої засідковими військами. Під час бою важливо не датись на спокусу успіху та своєчасно припинити переслідування, щоб не потрапити у засідку, влаштовану супротивником, якою той, зазвичай, забезпечував свій відступ.

Рекомендовано використовувати підвищені місця для спостереження за супротивником. Під час війни та при охороні кордонів на підвищеннях встановлювали пікети. Окремі легкокінні detachменти, партії та команди повинні були просуватися по ворожій території вночі, віддалено від шляхів та населених пунктів. Українська козацька кіннота відповідала функціям та завданням гусарів і драгунів, зокрема в методах бойових дій. Її тактичні засоби також були відповідні західноєвропейській кавалерії. Крім того, українські вершники часто виконували функції піхоти. У методах ведення вогню регулярної та козацької піхоти (зазвичай спішеної кінноти) на той час не було значної різниці.

У літі 1812 року розпочалася війна між Російською імперією та Наполеоном. Наполеонська армія була значно чисельнішою за російську, тому

імператор Олександр I змушений був вжити відчайдушних заходів щодо мобілізації своїх підданих. Згадуючи козацькі традиції ще до початку війни, 5 (17) червня 1812 року було видано імператорський указ про набір добровольців до козацьких полків на українських землях, за тиждень до переходу Великої Армії Наполеона через західний кордон Російської імперії.

У Київській та Подільській областях було сформовано Українську кінно-козацьку дивізію, яка складалася з двох двополкових бригад під командуванням графа де Вітта. Кожен козацький полк налічував 8 сотень, кожна з яких мала 150 козаків. Загалом в дивізії було 4800 козаків, які були залучені з числа селян, міщан та ремісників. Незважаючи на те, що на формування дивізії було виділено два місяці, вона була створена за 40 днів.

Після короткочасної підготовки, Українська кінно-козацька дивізія приєдналася до Третьої російської армії під командуванням генерала Тормасова та прийняла участь у бойових діях на Волині. Крім того, були створені загони "лісових козаків" у Київській, Подільській, Волинській губерніях та недавно приєднаному від Австрії Тернопільському окрузі, а також ескадрон херсонських козаків, належних поміщику Скаржинському - загалом, майже 1000 вершників. Лісові козаки часто діяли у складі партизанських загонів проти тилів і комунікацій французької армії.

Початково планувалося створити вісім козацьких полків на Лівобережній Україні, але в результаті вдалося створити одинадцять полків на Полтавщині та шість на Чернігівщині. Зокрема, один з полтавських полків (П'ятий) був організований автором "Енеїди" Котляревським у Горошині Хорольського повіту Полтавської губернії. Загалом, в лівобережних полках служило 18 тисяч козаків.

За указом імператора Олександра від 6 (18) липня 1812 р. на Лівобережжі формувалося земське ополчення, до якого кріпаки набиралися за згодою поміщиків, а інші верстви - добровільно. Крім козацьких полків, утворилось 8 кінно-козацьких полків з 26 тисяч ратників Чернігівського ополчення та 7

кінно-козацьких (з 16 тисяч полтавських ополченців) та 4 піших козацьких полка. Усі ці полки були організовані в чотири бригади, а 1 листопада рушили в похід.

Козаки та ополченці з українських губерній прийняли участь у боях останнього етапу війни 1812 року. У складі армії адмірала Чичагова, українська кінно-козацька дивізія брала участь у битві на річці Березина поблизу Борисова в листопаді 1812 року. Метою було взяти в кільце відступаючу армію Наполеона. Крім того, Слобідські козацькі полки брали участь у битві під Красним. Кілька козацьких полків з Волині воювали проти австрійців і саксонців, тоді як інші полки осідали фортецю Замостя влітку та осінню 1813 року. Разом з кінно-козацькою дивізією, кілька кінних та піших полків з Чернігова та Полтавщини брали участь у кампанії 1813 року, билися під Люценом та Бауценом, в "Битві народів" під Ляйпцигом, а також у кампанії 1814 року, де дійшли до Парижа.

В кінці 1814 року всі козацькі полки з України повернулися додому. Ополченські полки були розформовані негайно, і надії селян-ополченців на звільнення від кріпацтва зникли. Лівобережні кінно-козацькі полки були розформовані через два роки. Колишні козаки були незадоволені перспективою повернення до кріпацького стану та масово переселялися на Кубань. Кінно-козацька дивізія була перетворена на регулярну уланську дивізію, яка включала Вознесенський та Бузький полки і існувала до 1917 року.

Поляки також пам'ятали про традиції козацтва. Навіть якщо польське повстання на Правобережній Україні не набуло великого розмаху, один з повстанських загонів, який був створений на Житомирщині - Волинський кінний полк, нагадував про історичну спадщину козацтва.

Під час повстання в Польщі у 1830-31 роках уряд Російської імперії серйозно переймався можливістю розповсюдження його на правобережну Україну, тому знову було залучено українське козацтво. У Чернігівській та Полтавській губерніях було сформовано 8 кінних козацьких полків. Однак

після придушення повстання ці полки були розформовані так само швидко, як і полки 1812 року.

Капітан Кароль Ружицький, який служив у польській армії під командуванням генерала Дверницького і брав участь у Наполеонових війнах, очолив повстання на Житомирщині. Збройна битва відбулася 5 травня 1831 року в Малих Коровинцях поблизу Житомира. Із 130 повстанців лише десята частина належала до шляхти, а решта були селянами, з такими іменами, як Макар Сотопчук, Семен Лисюк, Овсій Гриць та Улас Тетянчин. У бою Волинський кінний полк використовував український клич "Слава Богу!".

У селах, де мешкали волинці, духовенство греко-католицької та православної церкви часто благословляло повстанців. Капітан Ружицький спочатку планував йти на південь, щоб допомогти повстанцям на Поділлі та залучити до свого полку менші загони повстанців. 8 травня 1831 року поблизу Чуднова він переміг російський підрозділ. Однак після того, як він дізнався про поразку повстання на Поділлі, Ружицький повернувся на північ. Поблизу Краснополя його полк розгромив колону російських військ, яка складалася з двох рот Смоленського піхотного полку та 40 козаків, що мала перехопити волинців.

У результаті бою повстанці захопили 230 рушниць і багато полонених, проте це коштувало 9 поранених в рядах повстанців. Ружицький зрозумів, що повстання на Правобережжі було поразкою ідиним вихідцем для нього було допомогти армії Королівства Польського, яка воювала з основними силами російської армії. Волинський полк мав побратимів через Любар, Миропіль та Межиріч, де до них приєдналися багато учнів місцевої польської гімназії. 20 травня 1831 року, біля Тишиці полк розбив три ескадрони дерптського кінноєгерського полку. Росіяни втратили 12 убитими та 48 полоненими, повстанцям дісталися 48 коней та 120 карабінів.

300 волинців, включаючи сотню піхоти, перетнули Случ і Турію та 29 травня 1831 року переправилися через Західний Буг під Дорогуськом. Через

два дні, поблизу містечка Ухані, полк розбив обоз і два ескадрони Сіверського кінно-егерського полку, взявши в полон його командира. Після цього був розбитий 4-й полк уральських козаків. Нарешті, 1 червня (13 червня) волинці зуміли дістатися до фортеці Замостя та приєдналися до головної армії повстання.

Історія Волинського кінного полку не закінчилася поразкою повстання 1830-31 років. Один з його бійців створив нову козацьку частину через двадцять років, щоб продовжити боротьбу проти Російської імперії. Михайло Чайковський, народжений у шляхетській сім'ї на Житомирщині, брав участь у боротьбі проти Росії як член Волинського кінного полку. Після поразки повстання, він емігрував до Франції, де почав писати книги про українське козацтво. У 1841 році Чайковський переїхав до Стамбула, де намагався зацікавити султанський уряд проектами підбурювання кубанських козаків до повстання проти Російської імперії.

В 1850 році Міхал Чайковський змінив свою віру на мусульманство та прийняв ім'я Мехмеда Садика. Він вступив на військову службу в османській армії і досяг рангу генерала (паші). Під час початку війни Мехмед Садик організував козацький полк на службі у султана, який був оплачуваний Британією та Францією. У складі полку були козаки Задунайської Січі, які залишилися у Османській імперії після її розпаду, польські емігранти та добровольці з балканських християн, зокрема болгар.

На службі у полку було приблизно 1400 козаків. Більшість офіцерів були поляками, які брали участь у війні 1831 року проти Росії. Незважаючи на те, що українська була службовою мовою полку, українці не становили більшості серед вояків. Полк брав участь у боях біля Силістри, яке було блоковане російськими військами, а також першим з османських частин увійшов до Бухареста під час виведення російських сил із Молдавії та Волощини (навіть Садик паша був деякий час військовим комендантом у цьому місті).

У 1854 році Перший козацький полк, який налічував близько 1400 козаків, вийшов на кордон по річці Прут, слідуючи за відступаючими російськими колонами. Наступного року османська армія, під тиском Австрії, була виведена із Дунайських князівств, і разом із нею Перший козацький полк перейшов на південний берег Дунаю до Болгарії. Тут полк був розташований до кінця війни, не беручи участі в боях. Пізніше, Мехмед Садик повернувся в Україну і помер на Чернігівщині у 1886 р.

Російський уряд не забував про козацькі традиції і, на зразок 1812 та 1831 років, створив 6 кінних козацьких полків з жителів Чернігівської та Полтавської губерній. В Київській губернії почулись чутки про можливість набору до козаків і про те, що це може привести до звільнення з кріпацтва. Це спричинило масовий селянський рух, який отримав назву "Київська козаччина". Уряд відреагував на цей рух 25 січня (6 лютого) 1855 року.

Царський маніфест про створення ополчення був оголошений, і з цього моменту селяни почали у Васильківському повіті, а потім у дев'яти з дванадцяти повітів Київської губернії, а також у Конотопському повіті Чернігівської губернії складати списки козаків, відмовлятися від панщини та розпоряджень урядовців, і створювати власні органи самоврядування. Селянський рух було очолено Василем Бзенком, Іваном і Миколою Бернадськими, Михайлом Гайденком, Пархомом Мадленком та Петром Швайкою. Рух «Київська козаччина» охопив 422 села з населенням 183 тисячі «ревізських душ».

Лише за допомогою військ (16 ескадронів кавалерії, дивізіон піхоти, резервний батальйон та дві роти саперів) вдалося придушити цей рух. Між військами та селянами сталися криваві сутички, перша з яких відбулася 1 (13) квітня 1855 року в селі Бикова Гребля Васильківського повіту на землях графа Браницького. Там зібралося кілька сотень селян з навколишніх сіл, які очікували, що оголосять царський указ про волю. Під час розгону селян солдатами було вбито кілька чоловік.

Далі, в селі Мала Березня, селяни озброїлися вилами та косами та вчинили опір, що призвело до смерті двадцяти селян та поранення сорока інших. У містечках Корсуні та Таганчі, по кілька тисяч селян вийшли проти солдатів. У Корсуні, 10 (22) квітня 1855 року, сутичка призвела до смерті офіцера та двадцяти селян, у тому числі ватажків, братів Бернадських та Яківа Ромаковського, та поранення ста інших селян. За офіційними даними, під час придушення селянських виступів на Київщині загинуло 39 селян, а 57 активних учасників повстання було суджено військово-польовим судом та заслано на Сибір.

Потрібно згадати і про такий слобідський полк як Ізюмський. Процес заселення Ізюма, який розпочав Чернігівець згодом продовжив харківський полковник Григорій Донець. Ізюм у 1685 р. став центром Ізюмського слобідського полку. Першим полковником полку став Костянтин Григорович Донець-Захаржевський. Також на цю посаду царською грамотою призначався і його батько: «Наказано Григорію жити в Ізюмі й писатися харківським полковником, в у Харкові бути його сину Костянтину наказним полковником... наказано Костянтину Донцю у того ж полку бути полковником разом із батьком жити Костянтину в Ізюмі й писатися ізюмським полковником» [8, с. 18]. Також в Ізюмському козацькому полку було ще 10 полковників.

Поштовхом до переселення та одночасно засвоєння козацького полку послугувала поразка брацлавського полковника Нечая під Краснопіллям та Богдана Хмельницького у битві під Берестечком. Адже саме після їхніх поразок посилювався утиск зі сторони поляків. Найбільшого утиску зазнавали козаки, які проживали біля польського кордону між такими річками як Стиреть, Случчю, Прип'іття та Сожем [72, с. 15].

Козацтво довго терпіло гноблення, бо ніяк не могло наважитись покинути рідні домівки. Однак у 1651 р. козацтво все ж таке, тікаючи від польського свавілля, вирушило у далеку дорогу. Вирушаючи у дорогу козацтво взяло із собою усе своє майно і худобу. Просуваючись в глиб

Слобідської України переселенці зупинились на землях біля річки, яка впадає в Донець і на якій був побудований так званий Ізюмський окоп - Ізюмець. Вірогідно, що назва козацького полку походить від назви даної ріки.

Прийшовши на ці землі козацька старшина повідомила про свій прихід, про бажання освоїти дану територію і про наміри захищати велику Московську державу від нападів степовиків. Відповіді із Москви довго не довилось чекати: « не препятствовать ни въ чемъ переселенцямъ» [72, с. 17]. І з того часу розпочалось заселення майбутнього Ізюмського козацького полку. Ізюмський слобідський полк займав територію від Тора на півдні до Валуйок на півночі. Територію омивали три річки - Донець, Оскол, Красна. Найбільші сотенні центри в козацькому полку були розміщені в Андріївці, Вовчанську, Гороховатці, Дворічному, Кам'янці, Куп'янці, Лимані, Мартовому, Мохначі, Печенігах, Савинцях, Сватовій Лучці, Торі, Цареборисові та Ямполі.(Додаток Д-1).

Два козацькі полки, Харківський і Ізюмський мали міцні зв'язки між собою. Передусім це було пов'язано з тим, що як і в Харківському, так і в Ізюмському управляла династія Донців-Шидловських. Однак Ізюмський слобідський полк самостійно довго не проіснував. Майже з моменту виникнення (1685 р.) і до 1688 р. козацький полк існував в рамках Харківського полку.

Доволі часто мешканців слобідських полків називали «черкасами». Здебільшого це було пов'язано із тим, що перші з них були вихідцями саме із Черкаського повіту. Відомий письменник Г. Ф. Квітка-Основ'яненко вважає, що така назва була їм дарована, а от уже через деякий час і узаконена [43, с. 33-34].

Між козацькими слобідськими полками та Гетьманщиною було дещо спільне. Першою такою спільною ланкою був устрій. Насамперед це було пов'язано з тим, що керівниками у козацьких полках часто були переселенці, які мали досвіт управління у роки Національно-визвольної війни. Саме такі

переселенці з великим бажанням приймалися царським урядом. До речі їм часто було доручено такі завдання, як то організацію переселенців та формування військових загонів.

3. Від козацтва до гусарства, еволюція ізюмського козацького полку

Ізюмський полк — адміністративно-територіальна і військова одиниця Слобідської України. В 1688 році виділився з Харківського козацького полку. Полковий центр — Ізюм (нині місто Харківської області).

Ізюмський гусарський полк - один з найстаріших полків в російській армії, має старшинство з 27 липня 1651 р . Датою заснування Ізюмського та інших слобідських полків вважається 1651 рік. Датування це спірне, бо не підтверджується архівними документами. Історик Ізюмського полку Микола Гербель пов'язує цю дату з появою переселенців в районі сучасного Ізюма і підставою там укріпленого поселення, названого Ізюмський Окіп. Дійсно, історичні хроніки свідчать, що після поразки в 1651 році під Берестечком і укладення з Польщею важкого для України Білоцерківського договору, гетьман Богдан Хмельницький «дозволив гнобленим від ляхів народу вільно сходити з міст ... у Велику Росію на життя». Пам'ять про це масовому виході українського населення на територію нинішньої Харківщини і спонукала пізніше вважати саме 1651 рік датою виникнення Ізюмського та Харківського полків. Насправді процес формування полкової системи зайняв досить довгий проміжок часу. Історик В. Данилевич датував закінчення цього процесу для Харківського полку між серпнем 1659 і квітнем 1660 року. Ізюмський полк як самостійна одиниця виділився з Харківського в 1688 році.

Поняття «слобідський полк» включало в себе певну територію з усіма розташованими на ній містами, селами і хуторами, об'єднану під верховенством обраного представника - полковника, що мав в межах полку фактично необмежену владу. Вибирався полковник полковий старшиною, як

правило, на довічний термін. Він видав усіма військовими, адміністративногосподарськими, судовими справами. Видані ним укази - універсали мали силу закону. Першим полковником, чий повноваження підтвержені жалуваною грамотою царя Олексія Михайловича, був Григорій Єрофійович Донець. На час його правління (1668 -1691 рр.), Очевидно, і відноситься завершення створення Харківського полку як адміністративно-територіальної одиниці. Він же став засновником р Ізюма (1681 р.) і Ізюмського полку (1688 р .). А першим полковником Ізюмського полку став його син - Костянтин Григорович Донець-Захаржевський.

Слобідські козаки не обмежувалися лише захистом власних осередків від ворожих нападів. У складі російського війська вони брали участь в Кримських походах 1687 і 1689 років. Хоча походи були невдалими, вони свідчили про серйозне прагнення російського уряду раз і назавжди покінчити з вогнищем постійної військової загрози біля південних кордонів. Їх логічним продовженням стали Азовські походи Петра (1695- 1696 рр.). Ізюмські і Харківські козаки перебували в армії Б. П. Шереметева, яка своїм рухом до гирла Дніпра повинна була відвернути увагу турків і татар від обложеного Азова. Слобідські полки в цьому поході перебували під командою гетьмана І. Мазепи. Разом з українськими козаками вони брали участь в облозі і взятті Кезікермена і інших турецько-татарських фортець на нижньому Придніпров'ї. Після отримання звістки про взяття Азова козаки були відпущені по домівках. Останній в XVII столітті похід за участю слобідських козаків відбувся в 1698 році. Армія під проводом князя Долгорукого підійшла до самого Перекопу, але, так і не зумівши подолати його укріплень, повернула назад.

В 1700 році з Туреччиною був підписаний мир. Але для слобідських козаків перепоchinoк виявилася недовгим. Їх чекало нові терени, на цей раз на берегах Балтики, у війні, що отримала назву Великої Північної війни. В перші роки Великої Північної війни ізюмцями командував полковник Шидловський.

Виступивши в похід в жовтні 1700 року слобідські полки прибули на театр військових дій після розгрому російських військ під Нарвою. Вони перебували в загоні Б. Шереметєва, що стояв в районі Пскова. Обережний Борис Петрович, маючи від царя наказ «ближніх місць берегти і іттить в далечінь, для лутчаго шкоди супротивнику», не ризикував вступити у відкритий бій зі шведами, а вів проти них «малу війну». Козаки ідеально підходили для таких дій. «Тут, каже історик, - вони застосували свою досвідченість і вміння, вироблені в безперервної війни з татарами, роль яких вони чудово виконали, вносячи страшні спустошення в землю ворожу, віддаючи все вогнем і мечем і забираючи полонених обох статей, словом, і самі татари не могли б краще очищати країну від жителів і їх майна ».

В грудні 1701 Шереметєв рушив «за шведський кордон» і завдав поразки загону генерала Шліппенбаха біля Ерестфєру. В битві відзначилися слобідські козаки. Вони першими почали бій, атакувавши і знищивши шведський авангард, а в кінці його протягом трьох кілометрів переслідували втікаючого противника. Перемога біля Ерестфєру була першим великим успіхом російської зброї в Північній війні. В Москві в її честь було дано гарматний салют.

Влітку 1702 р. Шереметєв знову вторгся до Лівонії і в битві під Гуммельсгофі, де брали участь і слобідські полки, остаточно розгромив Шліппенбаха.

Восени 1707 року на Дону почалося широке народне повстання, яке доставило Петровській владі найбільші клопоти і неприємності в самий розпал Північної війни. Рух очолив отаман Трьохзбянської станиці Кіндрат Булавін. До весни 1708 року заворушення охопили величезну територію і докотилися до Слобожанщини. Сюди рушили булавинські отамани Семен Драний та Микита Голий з загонами донських, запорозьких козаків і селян-втікачів. Харківський полковник Федір Шидловський з Харківським і Ізюмським полками заступив

шлях булавинців. Надвечір 1 липня в урочищі Крива Лука неподалік від Тора (Слов'янськ) розігрався жорстокий п'ятигодинний бій.

Півтори тисячі повстанців були порубані, потоплені в Дінці і болотах і з ними отаман Драний. Поразка під Тором зробила згубний вплив на хід повстання: проти Булавина козацька старшина склала змову, і він був убитий, після цього рух пішов на спад.

Знову під прапори ізюмські і харківські козаки були покликані під час вторгнення Карла XII на Україну. В їх завдання входило обороняти кордони краю і постійними нападами турбувати супротивника. Козаки справно виконали свій обов'язок. Вони висіли на тилах шведів, щодня викрадали коней, вбиваючи фуражирів і тримаючи солдатів в безперервній напрузі.

Убогість документальних матеріалів не дозволяє відновити всі подробиці участі Ізюмського та Харківського полків в відображенні шведської навали. Відомо, що полки були в боях зі шведами у Опішні та під Веприком в січні 1709 року, але деталі невідомі. У Полтавській битві слобідські козаки не брали участі, а після неї були залишені охороняти південні кордони, на які знову стали робити замах татари.

В 1725 році слобідські козаки отримали наказ спорядити загін у тисячу чоловік і направити його терміном на рік в прикаспійські провінції Персії, відступлені шахом Росії двома роками раніше. Командування загоном було доручено Харківському полковнику Григорію Семеновичу Квітці. На початку осені козаки прибули до фортеці Святого Хреста (нині Ставрополь), звідки незабаром попрямували в першу експедицію в гори Дагестану. Їм було поставлено завдання «над супротивними і недоброзичливими до Імперії Російської лагодити пошук ..». Ізюмський полк взяв участь у боротьбі з дагестанськими татарами і руйнуванні р Тарки. Похід коштував життя 52 козакам. До кінця року відбулися ще дві подібні експедиції. Так слобідські козаки взяли участь в найтривалішою війні в історії Російської імперії - Кавказької.

В 1731 році починається будівництво Української укріпленої лінії, що обернулося для слобожан справжнім лихом. Участь у спорудженні укріплень стало для слобожан найтяжчою повинністю, якої вони намагалися уникнути всіма доступними способами. Багато козаків йшли в біги. За словами очевидця, «робота та викрала тисячі народу, передчасно загиблого від тягарів, спеки та клімату». Перепис слобідських полків 1732 року виявила їх плачевний стан. Число реєстрових козаків зменшилася, тому що мало хто опинилися в змозі утримувати себе в готовності до військової служби. Пішов Найвищий маніфест від 23 грудня 1732, де імператриця Анна Іванівна, висловлюючи занепокоєння тим, що полки «знаходяться не в порядку» і «в крайнє розорення приходять», оголошувала про направлення на Слобожанщину генерал-майора князя Шаховського. Шаховський осів в Сумах, де заснував «Канцелярію комісії установи слобідських полків».

В 1732 - 1736 роках комісія провела ряд реформ, загальний зміст яких зводився до ліквідації залишків козацької незалежності та перетворення полків в складову частину російської регулярної армії. Загальна кількість реєстрових козаків у всіх п'яти слобідських полках налічувало тепер 4200 чоловік. В Ізюмському козацькому полку, зокрема, їх було 800 реєстрових козаків. На чолі полків поставили бригадира, який підпорядковувався начальнику Української дивізії. Полковникам привласнили армійський чин прем'єр - майора. На полкових прапорах і печатках відтепер повинен був красуватися герб - двоголовий орел. Крім того, з козаків сформували регулярний драгунський полк, містити який було велено «з козацької власності».

У 1734 г . Під сіно ізюмцев розбили поляків; в той же час частина полку з сотником Капністом діяла проти калмицького хана Дундук-Омбо.

В російсько-турецьку війну 1736-1739 років на завоювання Криму разом з військами фельдмаршала Мініха вирушили 4000 слобідських козаків. 17 травня 1736 російська армія підійшла до Перекопу. Доступ на півострів перекривав укріплений вал, на якому було встановлено 184 гармат. Російське

командування вирішило взяти перекопські укріплення штурмом. Атака почалася вранці 20 травня. Спішені слобідські, донські, чугуївські козаки разом з піхотинцями кинулися в рів, за допомогою пік піднялися на вал, витягли на канатах гармати і після короткого бою оволоділи ним. Вперше в історії російське військо вступило на землю Криму. До середини червня Мініх зайняв Козлов Сотник (Євпаторію) і Бахчисарай. Подальші дії сильно важко тим, що третина армії лежала в хворобах, хронічно не вистачало продовольства і питної води. До початку вересня армія повернулася до Перекопу, а потім, за рішенням військової ради, відійшла до своїх кордонів.

1737 року слобожани знову ходили в Крим, на цей раз під командуванням фельдмаршала Лассі. Лассі не став штурмувати Перекоп, а повів військо в обхід через Сиваш. Піхота переправилася по навіяного на бочках мосту, кіннота вбрід, гармати тягли просто по дну гнилого моря.

Вогнем і мечем пройшла армія по татарським селах північно-східного Криму. Козаки відзначалися особливою жорстокістю. Харківський обозний Іван Григорович Квітка (згодом Ізюмський полковник) залишив щоденник, де з нехитрою прямоотою зафіксував всі тяготи цієї кампанії. У вересні Лассі відвів війська на Україну на зимові квартири. Влітку 1738 фельдмаршал повторив набіг на північну частину Криму.

В 1738 році повернулися з Криму війська занесли на Слобожанщину чуму. У тому ж році Кримський хан зробив останній набіг на Україну. Отримавши звістку про це, харківський полковник зміг зібрати для захисту міста всього 70 козаків. На щастя, орда минула слобідські землі.

З великими труднощами вдалося виставити необхідне число людей для участі в кампанії 1739 року. Мініх вів бойові дії в Молдавії. Харківські та ізюмські козаки непогано показали себе під час облоги Хотина і переслідували турків після Ставучанського битви. Світ, укладений 18 вересня в Белграді, поклав край війні, результати якої в цілому виявилися для Росії нікчемними.

Палацовий переворот 24 листопада 1741 року і воцаріння Єлизавети - дочки Петра, породило у слобідських козаків надію на полегшення долі. Тим більше, що нова імператриця пообіцяла триматися порядків, заведених при її батька. На церемонію коронації Єлизавети Петрівни в квітні 1742 року прибула делегація від слобідських полків на чолі з бригадиром і полковниками. Вони були присутні при всіх святах і були «допущені до руки» нової цариці. Натхнені таким прийомом, слобожани тут же подали через Сенат прохання, «щоб введені князем Шаховським новини знищити, а колишні, данні в слобідські полки жаловання грамоти знову підтвердити і утримувати їх, полки, як і раніше, як при державі імператора Петра Великого містити були» .

Сенатський указ від 2 серпня 1743 року в основному задовольнив побажання слобожан: колегія Шаховського ліквідувалася, проведені нею реформи скасовувалися, драгунський полк розформовувався, чисельність виборних козаків збільшилася до п'яти тисяч. Полкам були дані царські жалувані грамоти з наказом «утримувати їх при колишній вольності і на такій підставі, як вони містили були Нашого Імператорської Величності при вседражайшем Государі батьку ...».

В відповідь на таку монаршу милість полковники за спільною згодою в тому ж році заснували для полків однакову форму, а саме: «верхні черкески, з відкидними рукавами і обкладені срібними тасьмами і снурками, у всіх полках були сині, а чекмень і шаровари по полицях: в Харківському - жовті, в Сумському - світло-сині, в Охтирському - зелені, в Ізюмському - червоні і в Острогожском - червоно-помаранчеві »

Посилення Пруссії в середині XVIII століття створювало абсолютно реальну загрозу західних кордонів Росії. Прагнення послабити Пруссію і обмежити її експансію спонукало російське уряд виступити на стороні антипруської коаліції в найбільшому військовому конфлікті того часу - Семирічній війні.

Серед військ армії фельдмаршала С. Ф. Апраксина, що перейшли в червні 1757 року кордон Східної Пруссії, було п'ять слобідських козацьких полків, в тому числі і Ізюмський. Перший великий бій стався 19 серпня біля селища Гросс-Егерсдорф. 24-тисячний корпус прусаків раптово атакував 55тисячну армію Апраксина, коли вона висувалася з табору по вузькій лісовій дорозі. Незважаючи на перше замішання, російські війська під вогнем противника зуміли розгорнути бойовий порядок Слобідські полки разом з донськими козаками встали на крайньому лівому фланзі. Звідси вони кинулися в атаку на пруську кавалерію, але, ледь доскакавши до фронту противника, повернули назад. Кірасири принца Голштинського кинулися переслідувати їх і рубати відступаючих. Натопт козаків мчала прямо на піхотні шеренги, ті розступилися, щоб дати їм порятунок позаду строю.

Пруська кіннота, згадував учасник битви А. Т. Болотов, «пошквадронно, в найкращому порядку, текла, як якась швидка річка, і ломилася за козаками прямо на нашу піхоту. Передній ескадрон в'їхав вже порядним чином за козаками на наш струнко і, розсипавшись, рубав всіх, хто не був позаду фронті. Через це самого змушений був повернути наш струнко назад ». В той же час розташована неподалік батарея повернула гармати і вдарила картечю в гущу вершників. «Як їй трапилося вистрілити поперек скачуть один за одним пруських ескадронів, то, вихопив цілий майже ескадрон, розірвала тим їх прагнення і скачуть не тільки зупинила, але примусила прожогом назад обернутися. Ті ж, які вскакали в наш струнко, потрапили, як миша, в пастку. Піхота негайно знову зійшлася, і вони все змушені були гинути, найжалостнейшим чином, наша кавалерія їх тут зустріла і перерубала всіх ». Коли ж під вогнем російських військ пруська кавалерія повернула назад, то ізюмці знову кинулися в атаку і, відрізавши один ескадрон, порубала його до останньої людини. Так козаки застосували свій звичайний прийом, перейнятий у татар: хибним відступом навели противника на 15 готових до бою батальйонів піхоти з 44 гарматами.

Після повернення зі Східної Пруссії слобідські полки так і не змогли відновити свою бойову міць. На війну їх тому більше не вимагали.

Тяжке становище слобожан, нездатність їх більш нести військову службу звернули на себе увагу Катерини II. У березні 1763 року майору лейбгвардії Ізмайловського полку Є. Щербініну було доручено створити особливу комісію для вивчення причин неблагополуччя в слобідських полках і шляхів їх усунення. Робота комісії тривала більше року. Звіт Щербініна був представлений в грудні 1764 року його результатом стало рішення про ліквідацію слобідських полків і перетворенні їх в гусарські, а замість полкових земель створення Слобідсько-Української губернії з центром у Харкові. Козаків стали записувати в гусари, а старшині надали право або залишитися на військовій службі, отримавши армійські чини або піти у відставку. Для переформування полків в гусарські в Харкові, під головуванням того ж Щербініна, була утворена «Експедиція формування слобідських гусарських полків». В результаті 03 березня 1765 р. В м Ізюмі був сформований Ізюмський гусарський полк, у складі 6 ескадронів.

Слово «гусар» з'явилося в російській мові в XVII столітті як запозичене з угорського. Гусарами в середньовічній Угорщині іменували кінних воїнів дворянського ополчення. В Росії «гусарські шквадрони», озброєні шаблями і списами, з'явилися за царя Олексія Михайловича. Перші гусарські полки були сформовані в 1741 році. Служили в них переважно іноземці: угорці, серби, молдавани, грузини. Кожен гусар отримував земельний наділ і платню для придбання коня, зброї та обмундирування. В мирний час він повинен був нести сторожову службу за місцем проживання, у воєнний - виступати в похід разом з армією.

Перетворення козаків в гусар виявилось справою нелегкою. Полкова старшина не співчувала реформі, яка позбавила її влади і доходів, і практично повністю усунулася від участі в її здійсненні. Слобожани до «регулярства» поставилися вороже. Серед призначених в гусари почастишали втечі. Втікачів

ловили і карали батогами. Щербінін наказав замість втеклих гусар брати їх найближчих родичів, якщо таких не виявлялося, брати із заможних родин і тримати до повернення втекли. За приховування втеклих за законом належало бити батогом з вирізуванням ніздрів і відправляти на заслання. Такому жорстокому покаранню часто піддавалися батьки, які намагались врятувати своїх синів від загрозувала їм суворої кари за втечу.

Щоб хоч якось заохотити козаків до гусарської служби, Щербінін видав указ на час служби звільняти їх сім'ї від солдатського постою і інших повинностей. Прослуживших справно понад 15 років і звільнених внаслідок каліцтва в бою пропонувалося нагороджувати при виході у відставку чином і звільняти від податків довічно. Але і ці заходи не дали бажаних результатів.

В кожному гусарському полку належало мати 1034 особи всіх чинів і 972 стройові коні. Їх основою повинні були служити колишні козацькі полки з усіма людьми, кіньми і майном. Крім того, із уже існуючих гусарських полків для поповнення знову формуються прямували по два ескадрони. В Ізюмський - з Угорського, в Харківський - з Грузинського гусарського полку.

В 1767 році Щербінін доповів Військовій колегії про завершення формування гусарських полків із колишніх слобідських.

Бойове хрещення новоспечені гусари отримали в російсько-турецькій війні в 1768 -1774 роках. Ізюмці увійшли до складу 2-ї армії П. А. Румянцева. В жовтні 1768 року, провівши огляд військам в таборі біля Полтави, Румянець повідомляв до Військової колегії свої враження: «Про якостях тутешніх полків по власному моєму тепер випробуванню доповісти можу, що першість перед усіма тут кавалерійськими має Ізюмський гусарської, в якому люди прямо навчені службі, коні добрі ... ».

На частку Ізюмського полку в цій війні не випало великих битв і гучних перемог. Доводилося нести звичайну службу легкої кавалерії: пікети, роз'їзди, пошуки. Влітку 1771 року війська 2-ї армії було кинуте на оволодіння Кримом. Головні сили російських військ 29 червня підійшли до Кафи

(Феодосії). У розігралася тут битві Ізюмський полк атакував татарську кінноту. «Він виконав це з великою хоробрістю і безстрашністю і, незважаючи що була вона його сильніше, звернув ея в втеча, так що більше лиця піхотою вже конного ворога і видно не було», говориться в Журналі військових дій 2-ї армії. Цей день дав полку відразу трьох кавалерів ордена Св. Георгія. Ними стали полковник Хорват, підполковник Бедряга і майор де Прейс.

Харківському полку, і Ізюмському довелося мати справу не тільки з зовнішнім ворогом. Значних військових зусиль від самодержавства зажадало придушення повстання під керівництвом О. Пугачова. В районі Царицина проти сил Пугачова діяв резервний ескадрон харківців і підрозділи ізюмських гусарів. Висвітлити докладніше їх участь в придушенні повстання досить важко, так як наявні відомості уривчасті, а полкові історії зберігають з цього приводу повне мовчання.

Аж до початку другої за царювання Катерини війни з Туреччиною в 1787-1791 роках Ізюмський полк ніс службу в різних частинах великої Російської імперії, лише ненадовго повертаючись на місце свого постійного розквартирування.

28 червня 1783 р . Ізюмський гусарський полк названий Ізюмським полком Української кінноти.

В 1784 році Г. Потьомкін, який займав пост президента Військової колегії, провів реформу кінноти на основі гусарських сформував легкокінні полки. З 26 лютого 1784 р . полк став називатися Ізюмським Легко-кінним полком. У квітні 1787 року новостворена кіннота була представлена імператриці. В Кременчуці відбувся огляд, де брали участь Ізюмський, Харківський і Сумській легко-кінні полки. Катерина II залишилася задоволена виглядом і виправкою солдатів.

З початком російсько-турецької війни 1787- 1791 рр. Ізюмський ЛегкоКінний полк був включений в Катеринославську армію Г.А. Потьомкіна. Ясновельможний князь зосередив свої зусилля на облозі Очакова. Вона

тривала з червня по грудень 1788 року і дала привід П. Румянцеву уїдливі порівнювати її з облогою Трої. В бою при штурмі фортеці відзначився 27річний капітан Ізюмського полку, який прийняв під стінами Очакова бойове хрещення, - Михайло Барклай де Толлі, який отримав спеціальну «штурмову» медаль - Очаківський хрест.

Одним з найвидатніших подій війни стало взяття Ізмаїла О. Суворовим в грудні 1790 року. В облозі фортеці брав участь Ізюмський полк і чугуївські козаки. Хоча участь Ізюмського полку і не підтверджується документами, полкова традиція зберігала пам'ять про цю подію. В 1791 році російськотурецька війна переможно завершилася Ясським миром.

В 1792 в . ізюмців в складі загону бригадира Беннінгсена кинуті були в Польщу і 31 травня з батальйоном Муромського полку переслідували 7 верст 10 тисячний загін Юдицького, який втік до Слоніму. 25 червня 5 ескадронів атакували лівий фланг ворога у м. Волковича, а 29 червня 2 ескадрони перекинули 2 тисячний загін ворожої кавалерії.

Навесні 1794 повсталі Польща. Ізюмський полк відзначився, діючи проти повстанців в Литві. Під час бою за Вільно 9 серпня 1794 року Л. Беннінгсен (німець на російській військовій службі) на чолі шести ескадронів ізюмців збив з позиції артилерію повстанців, захопив у них сім гармат, потім перекинув піхоту і змусив поляків почати загальний відступ. За це він отримав орден Св. Георгія 3-го ступеня.

Сходження на престол Павла I спричинило за собою великі зміни в житті російської армії. При Павлові I був введений порядок призначення в полки шефів, за прізвищами яких ті стали іменуватися. За час недовгого правління Павла в Ізюмському полку змінилося шість шефів, а з 29 березня 1801 р . Він знову став гусарським.

В 1803 р. два ескадрони Ізюмського гусарського полку пішли на сформування Одеського гусарського полку (надалі Лейб-гвардії Уланський Її Величності полк), а в 1806 році два інших ескадрону були відраховані на

сформування Гродненського гусарського полку (надалі 6-й гусарський Клястицький, генерала Кульнева полк).

Початок XIX століття було ознаменовано для Росії низкою майже безперервних воєн з Іраном, Туреччиною, Швецією. Але головним і самим серйозним противником була рвалася до європейського і світового панування наполеонівська Франція. З нею довелося воювати двічі: в 1805 і 1806-1807 роках.

В кампанії 1805 року Ізюмські гусари були відправлені на кораблях в Померанію, але у військових діях їм брати участь не довелося. Після отримання звістки про Аустерліцком бої і укладення перемир'я вони повернулися на Батьківщину.

В війну 1806-1807 років Ізюмський полк знову знаходиться в діючій армії. Червоні ментики ізюмців бачили засніжені поля багатьох битв в Польщі і Східної Пруссії. У бою 12 січня 1807 року за Пассенгейме відзначився підполковник Веригин, посланий з ескадроном гусарів і 70 козаками для рекогносцерівки, раптової атакою розгромили два ворожих ескадрони і захопили в полон їх командирів і 23 нижніх чинів. 25 січня 1807 р. Біля с. Гофа сталася спекотна сутичка ізюмцев з французької кавалерією. На ізюмців був направлений в атаку французький гусарський полк, який ізюмці зустріли контратакою. Обидва полку мчали один на одного, як дві рухомі стіни, але, наблизившись на пістолетний постріл, обидва полки раптово зупинилися. Справа вирішила відвага ротмістра Гундерштубе, який кинувся на командира французького ескадрону і звалив його з коня. Цей подвиг захопив ізюмців, які кинулися вперед і зім'яли французів.

В цьому ж бою юнкер Томилівський врятував прапор Костромського полку: в останню мить він вихопив його з рук гинучого під клинками французьких кирасирів підпрапорщика.

За хоробре керівництво полком під Прейсиш-Ейлау полковник Гельд був нагороджений орденом Святого Георгія 4 класу; в цьому ж бою унтерофіцер

Сергій Дудников зробив незабутній подвиг: побачивши пораненим генерал-майора М. Баркляя-де-Толлі, він з небезпекою життя вивіз його з вогню на своєму коні і тим самим врятував життя майбутнього фельдмаршала.

За різні подвиги 50 гусарів удостоїлися заснованого в 1807 році Відзнаки Військового ордена так називався тоді солдатський Георгіївський хрест. Першим в полку кавалером цієї самої почесної в російській армії солдатської нагороди став вахмістр Юхим Волинський, який отримав орден за № 1636. Як колективна нагорода 16 лютого 1808 року полку було подаровано 17 срібних труб з китицями на чорно-помаранчевих георгіївських стрічках з написом: «Ізюмському полку за надану хоробрість в 1807 році проти французів».

Бойова слава ізюмських гусар в ті роки нерозривно пов'язана з ім'ям Івана Семеновича Дорохова. Учасник війни з Туреччиною й Польщею, Дорохов звернув на себе увагу А.В.Суворова. «Ревнощі до служби, спритний і безстрашний» - так характеризував Івана Семеновича в одному з рапортів великий полководець. В 1803 році в чині генерал-майора він стає шефом Ізюмського полку. «Дорохов належав до числа кращих кавалерійських генералів. В короткі проміжки тогочасної епохи майже безперервних битв він готував себе і Ізюмський полк до війни: себе - читанням книг, а гусар - безупинними маневрами ... Такими вправами зробив Дорохов Ізюмський гусарський полк одним з перших бойових полків армії», - писав перший історіограф полку Н. Гербель. В бою під Пултуском Дорохов, помітивши, що полк стоїть позаду батареї, захопив за собою ворожу колону і, підвівши її під до гармат швидко повернув в сторону і відкрив простір картечним вогнем.

Напередодні наполеонівського вторгнення в 1812 г. Ізюмський полк перебував в 1-й Західній армії М. Баркляя де Толлі. В червні 1812 року, коли полчища «дванадцяти язиків» перейшли Німан і кинулися в глиб Росії, загін І.Дорохова, куди крім ізюмських гусар входили два єгерських, два козацьких полки і рота легкої артилерії, виявився відрізаним від головних сил 1-ї армії. Його вже вважали загиблим, але Дорохов, протягом дев'яти днів блукаючи

серед наступаючих французьких колон, зумів уберегти свій загін від, здавалося, неминучого розгрому і з'єднатися з військами П. І. Багратіона, втративши за час свого вимушеного рейду по тилах ворога всього 60 осіб .

22 липня армії М.Баркляя і П.Багратіона, незважаючи на всі зусилля Наполеона розбити їх поодинці, з'єдналися під Смоленськом. На військовій раді було прийнято рішення почати наступальні дії. 27 липня біля села Молева Болота Ізюмський полк разом з Сумським і Маріупольським гусарськими полками і козаками М. Платова атакував і змусив утікати кінноту французького генерала Себастьяні. В донесенні про цю справу Платов писав: «Ворог пардон не просив, а війська російські бувши розлючені, кололи і били його».

Після Смоленської битви полк постійно знаходився в ар'єргарді, маючи майже щоденні сутички з французами. У бою у Лубіна 7 серпня був поранений в руку І.С. Дорохов, як звичайно особисто водив своїх гусар в атаки. На поради оточуючих залишити поле бою і їхати на перев'язку генерал відповідав: «Чи варто думати про руку, коли грудьми треба відстоювати отечество».

24 серпня біля Колоцького монастиря ізюмці поклали на місці три ескадрони 3-го італійського кінно-єгерського полку. Командир ар'єргарду генерал П.П. Коновніцин, віддаючи в рапорті М.І. Кутузову належне заслугам Ізюмського полку, закінчував його проханням: «насмілюються уклінно просити Вашу світлість не залишити, всепідданніше представити до нагороди срібними трубами».

Світанок пам'ятного дня Бородинської битви ізюмці зустріли на правому фланзі разом з полками 2-го кавалерійського корпусу. Опівдні корпус був перекинутий в центр поля бою і зайняв своє місце позаду піхоти А.І. Остермана-Толстого, лівіше батареї Раєвського. О третій годині пополудні кавалерія і піхота французів щільною масою обрушилися на центр російської позиції. Після запеклого бою була захоплена батарея Раєвського. Намагаючись розвинути досягнутий успіх, кірасири Ватьє, драгуни Лагуссе, кінні єгері

Шастеля атакують корпус Остермана-Толстого. На допомогу піхотинцям приходять Ізюмський гусарський і Польський уланський полки. «Вони зупинили швидке прагнення ворожих кирасирів і карабінерів і тим дали час нашої піхоті, яка ... була в безладді, вишикуватися і висунутися вперед ...», - свідчить начальник 2-го кавалерійського корпусу Ф.К. Корф.

З офіцерів полку в цей день відзначився ротмістр А. С. Лошкар'єв. У метушні бою він зумів зібрати і вишикувати свій ескадрон, перекинутий французькими латниками, і знову повів його в атаку. За цей вчинок Лошкар'єв отримав орден Св. Георгія 4-го ступеня. Під час битви вахмістр Кірсанов був оточений французькими кірасирами, які хотіли його обеззброїти. Але не дивлячись на 8 ран, нанесених палашом і штиковому ударі, він кинувся напролом, збив двох з коней і прорвався до своїх. Нагородою хороброму гусарові був Відзнака Військового ордена. Кавалерійська битва в центрі закінчилася тим, що «ворожа кіннота на п'яту годину зовсім була перекинута і відступила зовсім не врахували нашого, а війська наші втримали свої місця ...».

Відомо, що Бородінський бій відрізнявся кровопролитністю. Достовірних відомостей про число жертв Ізюмського полку немає. У працях про історію полку називаються такі цифри: 120 осіб вбито і пропало безвісти і близько 100 поранено.

Після Бородіна Ізюмські гусари отримують призначення в армійський партизанський загін Ф.Ф. Винценгероде, що діяв проти французів в районі Клину. 10 жовтня разом з козаками генерала Іловайського вони увірвалися в покинуту головними силами Наполеона Москву і вигнали звідти останній французький загін, перешкодивши йому підірвати Кремль. До кінця жовтня полк залишався в Москві, а потім брав участь у переслідуванні «Великої армії» до самого кордону.

20 листопада 1812 р . Загін полковника Тетенборна, до складу якого входив і Ізюмський полк, наздогнав ар'єргард баварського корпусу Шкоду і

взяв у полон 26 офіцерів і 1000 нижніх чинів, після чого 28 листопада витіснив ворога з Вільно.

З вигнанням Наполеона з меж Росії боротьба з ним не скінчилася. «Не зупиняючись серед геройських подвигів, ми йдемо тепер далі. Перейдемо кордон і постараємося довершувати поразки ворога на власних полях його ...», - говорилося в наказі М.І. Кутузова по армії в зв'язку з закінченням Вітчизняної війни.

В кампанію 1813 російські війська билися за звільнення Німеччини від наполеонівського панування. В лютому 1813 р . ескадрони Ізюмського полку в «летучому загоні» генерала А.І.Чернишова здійснюють два рейди на Берлін. 8 лютого 1813 р . ізюмці разом з частинами входили в загоони генерала Чернишова та полковника Тетенборна раптово з'явилися в Берліні і, розсипалися по вулицях, але через слабкість сил залишитися не змогли.

20 лютого 1813 р . Берлін знову побачив росіян, і на цей раз знову першими увірвалися в нього ізюмці.

21 березня біля Люнебурга ізюмські гусари разом з козаками атакують і примушують покласти зброю корпус генерала Морана. В руки переможців потрапляють 12 знарядь, чотири прапора, весь обоз і 2600 полонених, включаючи самого генерала і 80 офіцерів.

13 квітня 1813 року за заслуги у Вітчизняній війні полк нагороджується срібними трубами, але, оскільки такі вже були за 1807, ізюмців отримують Георгіївський штандарт. Георгіївські прапори і штандарти відрізнялися від звичайних формою наверх: в середині бронзової позолоченою піки замість звичайного двоголового орла містилося зображення Георгіївського хреста по краях полотнища напис золотими літерами свідчила про подвиг скоєному полком. На Ізюмському штандарт значилося: «За відзнаку при ураженні і вигнанні ворога з меж Росії в 1812 році». До держаків Георгіївських прапорів кисті прикріплялися не так на звичайних шнурах, а на Георгіївських стрічках.

18 травня 1813 р. під Гальберштадтом, штаб-ротмістр Розанов з ескадроном кинувся на французьку батарею, перекинув прикриття і захопив 6 гармат, за що був нагороджений орденом Святого Георгія 4 класу. 25 серпня, під час Деневіце, Ізюмський полк атакував ліве крило французів. Маршал Ней послав проти нього кавалерію герцога Падуанського; хмара пилу і диму приховували її рух, але потайний наступ зауважив штаб-сурмач Ізюмського полку Єрмаков, який з власної волі, затрубив сигнал «апелль», зібрав фланкер і першим врубався в ворога.

В вересні Ізюмський полк брав участь в кавалерійському набігу на Кассель. Під Касселем Полковник Бедряга хоробро вдарив на ворога і упав, убитий двома кулями. Побачивши смерть улюбленого офіцера, ізюмці з жорстокістю кинулися на ворога, причому вахмістр Якубовський першим врубався в піхоту, убив ворожого офіцера, а вахмістр Левберг першим вірвався на батарею.

Брав участь Ізюмський гусарський полк і в грандіозної «Битві народів» під Лейпцигом (4-7 жовтня 1813 року).

Похід до Франції в 1814 році пам'ятний для Ізюмського полку боєм у Сен-Дізьє 14 березня. Гвардійська кавалерія Наполеона зім'яла російський загін. Герой Бородіно, тепер уже підполковник А.С. Лашкар'єв всього з двома ескадронами кидається у відчайдушну атаку на знаменитих кінних єгерів старої гвардії Наполеона. Лашкар'єв весь порубаний, упав замертво; ротмістр Римський-Корсаков був смертельно поранений на чолі ескадрону; заступив на його місце штаб-ротмістр Слончевський був важко поранений і залишився мертвим на полі битви. Всього в цьому бою гусари втратили убитими і полоненими чотирьох офіцерів і 44 рядових. Про геройську атаку Лашкар'єва стає відомо Наполеону, і він, бажаючи виказати повагу його відвазі, посилав генерала Жерара довідатися про здоров'я російського офіцера. Незважаючи на невдалий результат бою, самовідданість ізюмських гусар у Сен-Дізьє принесла

їм нову почесну нагороду - на ківерах солдатів і офіцерів з'явився мідний щиток (пізніше стрічка) з написом «За відзнаку».

Кампанія переможно завершилася капітуляцією Парижа. О 9 годині ранку 19 березня 1814 російські війська урочистим маршем увійшли в місто.

Одним з перших вступив на паризькі мостові Ізюмський гусарський полк.

Микола І, подібно до свого батька і брата, був дуже охочий до військових реформ. При ньому Ізюмський полк втратив своє славне ім'я і з «04» січня 1826 року став називатися «гусарським ерцгерцога Австрійського Фердинанда». Але зміни в назві і формі одягу не вплинули на характер бойової підготовки, і «найголовніші дві обов'язки кавалерії - охороняти і розвідувати - перебували завжди чомусь в повному загоні, і вчитися тому не шанувалося за потрібне».

Хибна система навчання і виховання завдавала величезної шкоди російській армії, але вона не могла остаточно зруйнувати бойовий досвід, набутий в епоху боротьби з Наполеоном. Російський солдат не був остаточно зіпсований муштровкою Аракчєєва. Його блискучі бойові якості залишилися непорушними, що підтвердилося в ході російсько-перської (1826-1828 рр.) і російсько-турецької (1828-1829 рр.) воєн.

Про участь в російсько-турецькій війні ізюмських гусар відомо небагато. До її початку «гусарський ерцгерцога Фердинанда» налічував в своїх рядах 45 офіцерів, 994 унтер-офіцера і рядових, 22 музиканта. На театр військових дій полк прибув у вересні 1828 року і майже весь час перебував в корпусі, бере в облогу Сілістрію. При відбитті наступу турків навесні 1829 року гусари охороняли правий фланг російської позиції під час Кулевчинської битви (31 травня), але активної участі в бою не приймали. Полкова традиція не зберегла спогадів про яких-небудь яскравих бойових епізодах. Незначне число солдатів, які отримали бойові нагороди за походи 1828-1829 років - всього 24 людини, також підтверджує, що на частку ізюмців дня не випало на цей раз гучних перемог.

Повстання 1830 року породив найбільший після поділів Речі Посполитої російсько-польський військовий конфлікт. Чугуївський уланський і «гусарський ерцгерцога Фердинанда» охороняли тил і шляхи сполучення армії в Литві, Білорусії та східній частині Королівства. Ізюмські гусари були послані в Віленський губернію, де до травня 1831 року дев'ять з 11 повітів опинилися під контролем польських повстанців. В ході численних сутичок з ними в полку з'явилися свої герої. Юнкер Крейзель розбив польський конвой і захопив три вози зі зброєю. Унтер-офіцер Олексій Гуторін був відрізаний ворожими стрілками, але пробився до своїх, причому привів трьох полонених, хоча і сам, і його кінь були поранені. Військові дії проти польських військ і повстанців закінчилися в жовтні 1831 року. Микола I, який носив титул польського короля, нагородив всіх учасників війни знаками польського військового ордена «Віртуті мілітарі» - «Військової гідності».

Знову труби покликали в похід навесні 1849 року. російський самодержець негайно відгукнувся на заклики свого «молодшого брата», австрійського імператора, надати допомогу проти повсталих угорців. В червні 1849 року стотисячна російська армія через карпатські перевали кинулася на угорські рівнини, з нею йшли Ізюмський і Харківський полки. В російському війську практично не задавалися питанням, куди і навіщо йдуть воювати. На похід дивилися як на військову прогулянку. При переході кордону, згадував учасник походу, «шампанське лилося, все були веселі». Проте угорців ворожих почуттів ніхто не відчував, а «ближче знайомство з ними виявляло в них взагалі доброту і лагідність ...». За всю тримісячну кампанію 1849 роки не сталося жодного великого бою. Угорські полководці не наважувалися вступати в бій з головними російськими силами, і кожен раз вислизали від серйозних зіткнень.

Ізюмському полку за угорську кампанію не було чим похвалитися. Він брав участь у невдалій спробі оточити частину угорських військ на річці Шайо 13 липня. У справах за Гестеллі і Дебрецені гусари простояли в резерві.

Головним ворогом російських військ в цьому поході виявився не противник, на частку якого припадала лише одна дванадцята втрат армії, а різні хвороби, насамперед холера. «... Люди вмирили масами на марші, на бівачу ...». Ізюмський полк постраждав трохи менше Харківського полку, а й він до початку липня втратив від холери більше 100 чоловік.

В 1851 році Ізюмський, Харківський, а також інші колишні слобідські полки - Сумський і Охтирський - одними з перших в російській армії відсвяткували свій двохсотлітній ювілей. З цього приводу їм були подаровані нові штандарти і ювілейні стрічки з царськими вензелями і датами 1651 – 1851 рр.

Служив в Ізюмському полку молодий офіцер Микола Васильович Гербель. Микола Васильович став першим історіографом рідного полку: в 1852 році з-під його пера виходить книга «Ізюмський полк», потім нарис «Ізюмський гусарський полк у війні 1812, 1813 і 1814 років». Вийшовши у відставку, Н. В. Гербель зайнявся літературою, перекладацької та видавничою діяльністю, які принесли йому згодом заслужену популярність і почесне місце в історії вітчизняної словесності.

В 1853 році почалася Східна, або, як її ще іноді називають, Кримська війна. За оцінкою сучасника, «наша регулярна кавалерія в Кримську кампанію не відрізнялася ніякими чудовими діями ...». Цю думку справедлива і щодо Ізюмського полку. Їм майже не довелося брати участь в бойових операціях.

Участь Ізюмського полку в бойових діях обмежилася безрезультатним походом під Сілістрію навесні 1854 року, після чого гусари охороняли північне узбережжя Чорного моря від можливого десанту.

Друга половина XIX ст. - період військових реформ. На зміну колишнім рекрутським наборам прийшла загальна військова повинність. Територія країни була розділена на військові округи. Кавалерія отримала дивізійну організацію. Кожен кавалерійський полк додав до своєї назви цифру, що відповідає номеру дивізії.

Ізюмський полк увійшов до складу 11-ї кавалерійської дивізії. 25 березня 1864 р . полк став називатися 11-м Ізюмським Гусарським Спадкоємного Принца Пруського полком. Цей порядковий номер полк носив до останнього дня свого існування.

Росія здавна виступала покровителькою національно-визвольного руху на Балканах. 70-ті роки були часом його підйому. Турецькі звірства в Болгарії, військовий розгром Сербії і Чорногорії зажадали втручання Росії. Уряд Олександра II прагнуло залагодити балканські справи дипломатичним шляхом, але Туреччина, за спиною якої стояла Англія, проводила жорстку політику і поставила Росію перед вибором: або здати свої позиції на Балканах, або піти на крайні заходи. Так почалася російсько-турецька війна 1877-1878 років.

В день оголошення війни, 12 квітня 1877 р ., російські війська перейшли кордон і рушили до Дунаю. Ізюмський і Чугуївський полки в складі 11-ї кавалерійської дивізії, зробивши важкий через розлив річок марш через територію Румунії, на початку травня вийшли до Дунаю. На дивізію було покладено завдання взяти під охорону лівий берег річки протягом 130 верст, від м Ольтеніци до гирла р. Яломиці, і не допустити тут раптової висадки турецьких військ. З цією метою полки виставили уздовж берега пікети для спостереження, а на шляхах ймовірного нападу противника обладнали оборонні пости.

Протягом травня в розташуванні дивізії було відносно спокійно. Весняна повінь на Дунаї виключало можливість будь-яких серйозних дій з боку супротивника. Лише турецькі військові судна час від часу обстрілювали з'являлися на березі російські роз'їзди.

В ніч з 3 на 4 червня для розвідки турецького берега з розташування 11ї кавалерійської дивізії були спрямовані групи добровольців, або, як їх тоді називали, «мисливців». В Ізюмському полку число бажаючих відправитися в пошук на ворожий берег було таке велике, що учасників вилазки довелося

визначати за жеребом. Загін з чотирьох офіцерів і 64 рядових під командуванням підполковника Волькенау на восьми човнах перетнув Дунай в околицях села Гара-Бутуль. Подолавши п'ятиверстний розлив річки і сильну хвилю, розвідники наблизилися до правого берега на 150 кроків, але човни були помічені ворожими постами. Турки відкрили сильний рушничний вогонь. Один гусар був убитий і четверо поранені. Вогонь у відповідь змусив турків припинити стрілянину, після чого розвідники повернулися на свою сторону. Хоча їм і не вдалося висадитися на ворожий берег, в результаті цієї рекогносцировки було з'ясовано, яким чином турки охороняють дунайський берег.

15 червня російські війська з боєм форсували Дунай і вступили на землю Болгарії. Ізюмський гусарський полк був включений в Журжево-Ольтеніцького загін, надісланий прикривати румунський берег і дороги на Бухарест з боку турецьких фортець Руцук і Туртукай.

Ізюмським гусарам не довелося брати участь у боях на болгарській землі. Всю війну вони несли службу по охороні румунського берега Дунаю, а й на їх долю випало кілька бойових зіткнень. В ніч з 10 на 11 жовтня проти Руцука був помічений турецький пароплав, що мав на буксирі п'ять човнів. Відокремившись від пароплава, човни попрямували до берега. Командувач караулом портупей-юнкер Домбровський зібрав по тривозі пости. Вчасно прийшла чергова частина Старооскольського полку. Коли човни наблизилися, їх зустріли дружні залпи гусар і піхотинців. Турки повернули назад, причому один човен від отриманих пробоїн затонула разом з людьми. За цей випадок портупей-юнкер Домбровський і найбільш відзначився гусар Сухомлинов отримали Відзнаки Військового ордена 4-го ступеня.

В ніч на 1 листопада турки повторили спробу десанту вже на восьми човнах. Але і на цей раз їм не вдалося застати ізюмцев зненацька. Ледве встигнувши висадитися на берег, турки були негайно обстріляні і поспішно

ретирувалися. За справи проти ворога 3 червня, 11 жовтня та 1 листопада п'ять чоловік в полку удостоїлися Відзнаки Військового ордена.

Заслуги у війні за звільнення Болгарії харківських полків, і Ізюмського зокрема, крім орденів і медалей, були відзначені колективними нагородами. Ізюмському полку були присвоєні в якості відзнаки шнури на угорки гвардійського зразка. У Болгарії імена харківських полків відображені на пам'ятниках, споруджених болгарським народом в місцях колишніх боїв.

Узагальнюючи досвід війни з Туреччиною, Військове міністерство прийшло до висновку, що російська кавалерія виявилася непропорційно малою по відношенню до піхоти, поступалася в чисельному відношенні кавалерії сусідніх держав і, головне, не володіла єдиною тактичною організацією. Наявність гусарської і уланської кінноти вже не виправдовувалося характером бойових дій. В зв'язку з цим в 1888 році (27 лютого) армійські гусари і улани були перетворені в драгунів - їздяча піхота. «Наказано було посилено займатися пішо і стріляниною, що виконувалося в порядку відбування номера, але все-таки помітно знижувало кавалерійський дух. На коня стали дивитися не як на перше і головне знаряддя кавалериста, а тільки як на засіб пересування». Одночасно в армії пройшла реформа обмундирування. На зміну пишності ментиків, доломані, касок з плюмажами, кольорових лацканів прийшов скромний, одноманітний одяг в «псевдорусському» стилі - напівкаптан на гачках, широкі шаровари, пояси, баранчикові шапки. Вбрання кіннотники майже не відрізнялося від шат піхотинця. «Кавалерія понуро доношувала уланки, ківери і ментики зі знятими шнурами та споротим шиттям, раніше ніж за прикладом піхоти одягатися в сіряки».

В довгому переліку з більш ніж 50 драгунських полків Харківський отримав номер 11, Чугуївський - 32, Ізюмський - 33. При загальному для всіх полків чорному кольорі мундира і сіро-синьому - шароварів, погони, пояси, верхи шапок, облямівкою були у харківців помаранчеві, чугуєвців - білі, ізюмців - коричневі.

Двадцять століття почався для Ізюмського та Харківського полків з торжеств - в 1901 році вони відзначили своє 250-річчя. Взагалі початок століття виявилось багатим на круглі дати: 200-річчя Полтавської перемоги, 100-річчя війни 1812 року, 300-річчя династії Романових і т. П. Кожна з них була відзначена ювілейною медаллю і безліччю пам'ятних жетонів. Чи не нюхали пороху офіцери і солдати прикрасились медалями та знаками, як різдвяна ялинка.

6 грудня 1907 р . Ізюмський полк знову став 11-м гусарським.

У знаменний день 100-річного ювілею Вітчизняної війни 26 серпня 1912 року Ізюмському гусарському полку було присвоєно ім'я генерала Дорохова, заслуженого бойового командира, що склав блискучу епоху в історії полку.

Після поразки у війні з Японією Микола II в якості запобіжного, покликаної підвищити моральний дух армії, відновив колишні гусарські і уланського полку з їх традиційною мальовничій формою. Але настав 1914 рік, і гуркіт «серпневих гармат» змусив бравих кавалеристів змінити блиск свого одягу на сумну доцільність захисного кольору. Втім, навіть потрапивши в окопи, кавалеристи продовжували хизуватися, відокремлюючи себе від «сірої скотинки» - піхоти. Гусари зберігали свої крапові чакчіри, а ізюмцев сині чакчіри; улани носили етішкетний шнур з кистями, обвитий навколо ворота і випущений з-під погона.

Ізюмці і чугуївці почали війну в складі 11-ї кавалерійської дивізії на Південно-Західному фронті на кордоні з Австро-Угорщиною на річці Буг, неподалік від Почаєва.

18 липня (за старим стилем) 1914 р . Ізюмський полк перейшов австрійський кордон.

В серпні-вересні розгорнулася грандіозна Галицька битва, що закінчилася розгромною поразкою австро-угорських військ, які втратили убитими, пораненими і полоненими понад 400 тисяч осіб та 400 гармат. Захопивши старовинні українські міста Галич та Львів, російська армія взяла

в облогу могутню фортецю Перемишль з більш ніж стотисячним гарнізоном. В кінці серпня полки 11-ї кавдивізії заступили на бойові позиції перед фортами Перемишля. Кавалеристам, залишивши коней, піки і шаблі, належало небачене справа - озброїтися лопатами і рити траншеї. В перші тижні війни це був ще винятковий випадок, і тому він детально зафіксовано «для історії» в журналах бойових дій.

Перше «сидіння» в окопах було нетривалим. І знову доводилося здійснювати виснажливі марші, коли коні та люди по 12-16 годин не знали відпочинку, розвідки з щохвилинним ризиком для життя, коли небезпека чатувала на кожному кроці.

1914-1915 роки полк провів в безперервних позиційних боях по річці Стир в районі міст Луцьк, Володимир-Волинськ, Ковель, де ізюмцям доводилося і брати участь в кровопролитних кавалерійських атаках, і сидіти в окопах.

Наступний 1915 рік виявився критичним для російської армії. Німеччина кинула сили на Східний фронт з метою розгромити Росію і вивести її з війни.

Незважаючи на героїзм і самопожертву солдатів і офіцерів, на початку травня 1915 року німецько-австрійські війська прорвали на ПівденноЗахідному фронті позиції російських армій, і ті змушені були відкочуватися з боями на схід. До осені фронт стабілізувати. Почалася позиційна війна. Кавалерії поряд з піхотою довелося заступати на бойове чергування в окопах.

В кінці 1915 - початку 1916 року донесення з позицій полків, розташованих на різних фронтах, дивно схожі один на одного. «На ділянці полку нічого суттєвого не відбувається», - говорить «Журнал військових дій» ізюмців.

Особливо відзначився полк в трьох відомих кавалерійських боях Великої війни.

11 серпня 1914 року за Каменькою-Струмиловою на річці Буг у вечірньому кінному бою з угорськими гусарами ізюмці виручили дивізійну кінну батарею: вже майже захоплену противником. Багато гусари були нагороджені, а командир полковник Мірбах отримав Георгіївську зброю.

Потім 5 вересня 1915 року біля села на Волині під час переслідування австрійців третього ескадрону полку разом з двома сотнями донських козаків вдалося розгромити в три рази більшого за чисельністю ворога. За цю відважну атаку Ізюмський полк був представлений до нагородження "Срібними трубами".

Під час "Брусилівського" прориву 23 червня 1916 року біля села Градця на річці Стир три ескадрони ізюмцев атакували цілу бригаду Баварської піхоти і, тим самим, врятували Туркестанський стрілецький полк від розгрому. Наступ німців було зупинено, але ескадрони, потрапивши в болото, зазнали великих втрат.

Вражаючі успіхи Південно-Західного фронту підштовхнули до вступу у війну Румунії. Правда, поява нового союзника лише погіршило стратегічне положення Росії. Слабка румунська армія дуже скоро була розбита, і російське командування змушене було подовжити фронт, перекинувши в Румунію значні сили. Так Ізюмський і Чугуївський полки в жовтні 1916 року з'явилися в Румунії, зайнявши позиції на північній ділянці нового фронту світової війни. Активні бойові дії припинилися, і кавалеристам довелося знову засісти в окопи.

Тут полк зустрів 1917 рік. Потім ізюмців повертають в Галичину до міста Тернополя де вони беруть участь у ліквідації німецького прориву. Разом з тим їм все частіше доводиться виконувати операції по збереженню фронту від розкладання, ловити дезертирів.

І ось, в жовтні 1917 року 11-й гусарський Ізюмський генерала Дорохова полк припинив своє існування біля невеликого містечка Літин Подільської губернії. Полковий штандарт був зданий на зберігання в міську церкву, майно

частково розділене, а гусари і офіцери розпущені. Судячи зі спогадів, навіть цей процес пройшов у ізюмців досить організовано на відміну від багатьох інших полків колишньої Імператорської армії.

4. Особливості вивчення долі козацьких традицій в шкільному курсі історії

Витоки патріотизму можна знайти в народній педагогіці: це казки, міфи, літописи, думи, легенди. Священним обов'язком людини в ті часи були захист та любов Батьківщини. У XVII ст. в період існування козацтва значення патріотизму набуло нового, більш змістовного сенсу, що знайшло своє відображення в козацькій педагогіці, головною метою якої є виховання справжнього захисника Батьківщини [62].

К. Ушинський, видатний педагог, який зробив суттєвий внесок у розроблення теоретичних і практичних аспектів патріотичного виховання, залишив нам значну педагогічну спадщину. Він вважав, що народність або національний дух є основою навчально-виховного процесу молоді в дусі патріотизму, любові до Батьківщини і свого народу. Він робив акцент на необхідності вивчення різних шкільних предметів (географії, історії, рідної мови і літератури), на всебічному розвитку людини, для якої рідна мова є своєрідним наставником. К. Ушинський підкреслював: «чим повніше і розумніше школа буде будувати свою роботу на основах народності, тим ближче стане вона до життя свого народу і буде краще виконувати своє завдання - готувати патріотів» [53].

Необхідним і важливим К. Ушинський вважав моральне виховання, що має бути постійним і систематичним, спрямованим на формування у молоді патріотичного обов'язку, гуманізму, відповідальності, національної гордості. Головними методами вважав переконання, заохочення, власний приклад вчителя, батьків і старших, а фізичну працю у поєднанні з розумовою вважав

необхідною і вкрай важливою для фізичного, морального й духовного розвитку молодшої людини.

Цікавими для педагогів є погляди педагога, видатного діяча національно-визвольного руху С. Русової, яка займає визначну роль у розвитку педагогічної науки України. Закликаючи працювати на благо Батьківщини та українського народу, її провідні ідеї знаходили відображення у багатьох працях, як «Теорія і практика дошкільного виховання», «Національна школа», «Дошкільне виховання» та ін., в яких С. Русова наполягала на створенні власної системи національного виховання. Головною фігурою у виховному процесі на думку С. Русової є педагог, а сам виховний процес має бути спрямований на кожного учня, так би мовити індивідуальний.

Родина, за думкою С. Русової, займає значне місце у національнопатріотичному вихованні. Саме приклад батьків та інших членів родини є взірцем для дитини, який формує в подальшому загальне відношення до людей, до свого краю. Продовження виховання закладених у родині основ відбувається спочатку у дитячих садках, а потім і в школах, де має бути чітко сформована система національного виховання. Педагог наголошує: «Школа має... виховати правдивих громадян, тобто людей, які в кожному потрібну хвилину готові життя своє офірувати на досягнення якого-небудь суспільного здобутку - чи то буде мета наукова, чи політична, чи виключно суспільна» [43].

У контексті дослідження формування національної педагогіки важливого значення набувають праці українського педагога-дослідника Г. Ващенка. Розуміючи вплив різноманітних факторів на виховний процес, як то стан економічного, суспільно-політичного, духовного життя, Г. Ващенку випала непроста роль - сформулювати, обґрунтувати та впровадити ідеали національного виховання. Благородно для Батьківщини педагог вбачав державну незалежність, об'єднання всіх українців в одну спільноту, справедливий державний, соціально-економічний устрій, високу духовно-моральну культуру [12].

Г. Ващенко «сформулював європейські - орієнтовану виховну концепцію патріотизму, що базувалася на вимозі формування світогляду, подібно до християнського антропологізму, на вимозі виховання загальнокультурного, інтелектуального й естетичного типу особистості, яка буде запорукою і основою успішного розвитку держави». В своїй виховній концепції педагог поєднав надбання європейської філософсько-педагогічної думки із здобутками української народної педагогіки [18].

Значний внесок у роз'яснення принципів патріотичного виховання зробили педагоги А. Макаренко та В. Сухомлинський. А. Макаренко говорив, що система виховання людини не може бути повною, цілісною без виховання патріотизму, який підтверджується не лише видатними вчинками, але й тривалою, болісною, напруженою, важкою, часом нецікавою роботою. За його думкою, школа повинна виховувати справжніх патріотів, з почуттям обов'язку, людей з почуттям гідності, дисциплінованих, розумних, повних сил та волі до життя.

В. Сухомлинський вважав, що в патріотичному вихованні необхідно наслідувати національні цінності: любов до людей, родини, народу й Батьківщини; любов до рідної мови та культури; повагу до історії та культури рідного народу [51]. Сухомлинський казав, що «патріотичне виховання - це сфера духовного життя, яка проникає в усе, що пізнає, узнає, робить, до чого прагне, що любить і ненавидить людина, яка формується» [52]. Джерелом патріотичного виховання за думкою В. Сухомлинського є рідна домівка, село, родина, природа, мова та історія, а один із головних вихователів є школа. В.О. Сухомлинський писав: «Школа як вогнище виховання, як сила морального, ідейного впливу..., як центр багатогранного духовного життя...» [50, с. 604]. Педагог зазначав, що праця також є елементом патріотичного виховання і є потужною виховною силою, що впливає на розумовий та моральний розвиток молоді людини. Саме завдяки праці людина починає усвідомлювати свій

зв'язок з землею, що її годує, з родиною, яка ним опікується, з країною, в якій вона живе [51, с. 270].

Аналіз наукової літератури свідчить, що теоретичні та практичні аспекти патріотичного виховання завжди були вкрай важливими для педагогів, науковців, філософів, соціальних дослідників. Сьогоднішній стан проблеми патріотичного виховання, відтворення почуттів патріотизму як духовно - моральної та соціальної цінностей хвилює не лише сучасних педагогів, науковців, а й тих патріотів, які з'являються в нашій країні. Тому що суспільство потребує національної єдності. Тому що в цій єдності, усвідомлюючи всю відповідальність перед наступними поколіннями, дотримуючись національних інтересів, розвиваючи та вдосконалюючи спадщину минулих поколінь, у нашої країни є шанси стати дійсно могутньою.

Патріотична освіта в сучасній школі - це процес впливу учнів з метою свідомого сприйняття історичних знань про найкращі традиції російського народу, героїчну боротьбу, подвиги, таланти, моральні якості синів батьківщини, любов до країни. Перш за все, любов до батьківщини прищеплюється вчителем на уроках історії, вивчаючи історію власної країни та країн, розташованих на нашій планеті.

У контексті модернізації освіти було поставлено завдання для школи - навчати патріотизм як набір тих рис особистості, які дозволяють інтегрувати її в громадянське суспільство.

У всі часи, видатні діячі України, думаючи про реконструкцію держави, незмінно повернули очі на молоде покоління. Вони зрозуміли, що успіх задумливого значною мірою залежатиме від підготовки відданих справи, патріотичних суверенних людей.

Багато було сказано про патріотизм і багато чого було зроблено в період розвитку нашої країни. Виховування громадянина та патріота - важлива проблема, яка знову висунута в нашому суспільстві. Сьогодні школа стикається з завданням виховати людину, яка здатна орієнтуватися у

суперечливих питаннях сучасної соціальної, політичної та економічної реальності, готова до виконання основних соціальних функцій, тобто особистості з сформованою громадянською позицією.

Умови, в яких сьогодні розташоване українське суспільство, як правило, несприятливі для формування патріотичного самовизначення у молодому поколінні, орієнтовані на високі цивільні ідеали. Можна розрізнити ряд факторів, які суперечать цивільній патріотичній освіті та обмеження її ефекту:

- в даний час Україна переживає духовну кризу;
- поняття загального добра та соціальної справедливості ретельно дискредитовані.

Усі відзначені фактори не сприяють розвитку цивільно-патріотичної самосвідомості. Тільки відродження суспільства, зміна позитивної сторони морального та психологічного клімату в країні може зупинити ці негативні процеси.

Патріотична освіта студентів - це складний педагогічний процес. Він заснований на формуванні патріотизму як особистої якості. Виходячи з цього, я визначаю завдання:

1. Розширити та поглибити знання про традиції сім'ї та школи.
2. Розробити когнітивний інтерес до історії, культуру маленької батьківщини.
3. Формувати ціннісні орієнтації особистості.
4. Сприяти почуттям патріотизму, поваги до минулого свого народу.

Уроки історії та місцевої історії, соціальні дослідження відкривають великі можливості в цьому плані. Вчитель історії та громадських дисциплін несе величезну відповідальність перед суспільством за навчання та освіту людини та громадянина. Освіта громадянина проводиться через освіту патріотизму. Кожна тема - це дотик до розуміння батьківщини, оцінки ставлення до місця народження, життя.

Сьогодні включення форм та засобів пошуку та досліджень у навчальному процесі може розглядатися як інновація, поняття «інновації» - це «внутрішня інновація, новизна», яка визначає місце нових методів освітньої та освітньої діяльності: вони повинні бути включені до існуючих форм та методів педагогічного процесу, що випробовується часом та практикою.

Виховування цього патріота - одне із завдань сучасної освіти. Завдання вчителя полягає в тому, щоб прищепити любов до своєї батьківщини та повагу до інших народів і націй під час вивчення історії.

Шкільний предмет "історія" допомагає пережити історичні події минулого, зануритися під час того чи іншого, як би, брати участь у заходах, що відбуваються, і відчують атмосферу певного періоду. Історія дає уявлення про минуле нашої країни, залучення до долі батьківщини. Уроки історії допомагають розкрити подвиги героїв країни, представляти історичні особистості з усіх сторін, демонструвати успіхи та представляти нам невдачі та помилки, які ми розуміємо зі студентами. в будь-яку хвилину.

Історія дає нам уявлення про минуле та сьогодення, виявляє причинно наслідкові зв'язки, допомагає встановити історичну оцінку дій та дій людей. Вона формує усвідомлення приналежності до історичного процесу в цілому, демонструє нам, що ми є частиною історії, її творців, які повинні відповідально підходити до революції долі країни та нести відповідальність за свої дії.

Звичайно, у яскравих історичних прикладах побудовано ставлення учня до батьківщини, його патріотичні почуття до батьківщини розвиваються. Неможливо не співпереживати і пишатися тими людьми, які боролися за нашу батьківщину під час нападів на нашу країну ворогів. Не можна не пишатися вченими, письменниками, поетами, художниками, які сприяли науці та мистецтву нашої країни, незважаючи ні на що.

Великі захисники нашої країни, які є стандартом патріота. Вивчення історії відіграє величезну роль у навчанні патріотизму. Для формування

патріотичних якостей людини в процесі вивчення історії необхідно звернутися до позакласних заходів.

Під час вивчення історії, методів та методів, таких як розробка проєктів, історичні квести, організація вікторини та змагання, присвячені незабутнім датам, відвідування музеїв військової слави та проведення заходів, присвячених днів військової слави. Тому, щоб прищепити патріотичні почуття та якості особистості дитини, необхідно використовувати не тільки форму уроку, але й позакласну, щоб одночасно залучати когнітивні, афективні та поведінкові сфери особистості освіченої людини.

Патріотична освіта є важливою частиною освітнього процесу в початковій школі, під час якої необхідно підвищити рівень свідомості молодого покоління до батьківщини, прищепити почуття обов'язку та відповідальності перед своїм народом, навчати поважати Історія своєї країни, її закони та громадяни. Це можливо при інтеграції навчальних програм та позакласних заходів, спрямованих на підвищення рівня інтересів студентів для вивчення історії батьківщини.

Нині значна увага приділяється вихованню в молоді любові до рідної землі, поваги до героїчних подвигів українців, готовності до захисту свого народу, бо тільки так можна виховати справжнього патріота. Мова йде про те, що справжній феномен патріотизму - в історії України. Таким феноменом є Запорізька Січ, а точніше - запорізькі козаки. Ясна річ, що він мав вплив на формування нації, виховання дітей. Важливо, що тепер ми заговорили про козацьку педагогіку, коли держава у стані війни, де щодень виявляється лицарство і мужність у прагненні боротьби за волю. А про неї впродовж майже не століття мовчали, бо це було під грифом «Таємно», з нас прагнули зробити манкрутів чи зомбі.

Козацька педагогіка - певна система знань, яка розкриває закономірності формування світоглядних позицій українця, збагачення підростаючих поколінь інформацією про здоровий спосіб життя, що вели козаки, норми

взаємостосунків, яких порушувати було не можна. Закономірно, що відомий український журналіст і вчений, який частково досліджував цю проблем, Б.Сушинський писав: «Реалізація ж науково обґрунтованих і випробуваних історією козацько-лицарських виховних традицій - один із найефективніших українознавчих підходів у навчально-виховній роботі» [8]. Тож, загалом, мета козацької педагогіки у сучасній школі - формування громадянина, який би отожднював себе з народом.

Козацтво - це символ української історії, виразник її національного духу й свободи. Роль козацтва та Запорозької Січі в історії України унікальна і не має аналогів в історії інших народів. На певному етапі історичного буття України козацтво, яке виникло стихійно, взяло на себе найважливіші завдання, що стояли перед усією нацією, виступило провідною організуючою силою в їх здійсненні.

Козацька педагогіка вартісна за умови її правильного поєднання, реалізації не тільки у військовій, а й у загальній освіті. Успішність даного процесу сприятиме зростанню розвиненої, гідної та духовно багатой молодой переміни, юного цвіту. Адже орієнтація на козацько-лицарські традиції - це і є істинна суть національно-патріотичного виховання, бо це його первісне обличчя, самобутня передісторія. За словами істориків, козацтво являється не лише воєнізованим угрупованням, адже йому зазвичай властиві ознаки саме сильної, могутньої держави, колоритного побуту, самобутньої культури та родинної педагогіки. Можна нескінченно вивчати козацтво, по-новому осмислюючи та досліджуючи творчість вітчизняних майстрів слова: звички козаків, поведінку в безлічі різних ситуацій, позицію у відносинах з батьками, старшим поколінням, побратимами та ін. Народ говорить: «За рідний край - хоч помирай», «По правді роби - доброго кінця сподівайся», «Хліб-сіль їж, а правду ріж», «Яку дружбу заведеш, таке й життя поведеш», «Друга шукай, а найдеш - тримай», «Зобов'язався словом - закріпи ділом», «Лихий чоловік - як хвороба: все занапастить», «Гідність людини визначають її вчинки»[28]...

Недаремно розповіді про козаків так захоплюють молоде покоління. Адже все це і не лише детально описане та змальоване класиками українського письменства: Андрієм Чайковським, Пантелеймоном Кулішем, Миколою Гоголем, Володимиром Рутківським, Юрієм Мушкетником та іншими. Вдумливо поринаючи у той світ - неможливо в нього не закохатися, неможливо не захоплюватися героїзмом та хоробрістю - це факт.

У козацькій педагогіці особливого значення набуває особистісно орієнтований підхід, коли в центрі освітньо-виховного процесу стоять інтереси дитини, її потреби та можливості, права окремого індивіда, його суверенітет. Лише через таку ієрархію ціннісних підходів, як людина (особистість) - народ (культура, історія, освіта) - держава (суспільство) можна реалізувати перспективну і демократичну модель виховання громадянинапатріота. [2,с.29].

Основними ціннісними духовними орієнтирами козацької педагогіки було і є українознавство, самобутність, козацтво, з його непереможним духом та ідеєю самозречення заради інтересів Батьківщини - «землі дідів та внуків».

Як ми можемо все це вдало використати під час уроків у Новій школі? Та з легкістю. Коли фундатори інноваційних методів та підходів до навчання наголошують на логіці взаємозв'язку між предметами, орієнтації на виробленні в учнів здатності до критичного та проблемного мислення, успішних навичок формування власної переконливої думки, а отже - стійкої життєвої позиції [1].

Так, приміром, враховуючи особливості віку, навантаження, можна сформувати підбір диктантів, текстів для переказів чи аудіювання, яка б складалася з розповідей біографічного чи пригодницького характеру про таких знакових постатей в історії українського козацтва - носіїв неабияких визначальних рис справжнього патріота і мужнього сина України, як Петра Конашевича-Сагайдачного, Івана Мазепу, Богдана Хмельницького. Продовжуючи тему, варто наголосити, що грандіозний виховний потенціал має вивчення та дослідження героїчного життя, подвижницької діяльності,

демонстрування високого військового мистецтва гетьманів, кошових отаманів, ватажків повстанського руху опору - С.Наливайка, І.Сірка, Т.Федоровича, І.Богуна, П.Калнишевського, М.Кривоноса, М.Залізняка, І.Гонти і можна тут згадати ще багато історичних осіб з винятковими якостями та цікавими моментами біографії... Не варто оминати увагою того факту, що козаки цінували розум та освіченість не менше, ніж військовий хист та відвагу. «Не пнишь бути найвищим, а вчись бути корисним», «З розумним дружи, а дурних стережись», «Будеш учитися - будеш кормитися» та ін. Здавна відомо, як на Січі цінували писарів. Один із найславетніших гетьманів Богдан-Зиновій Хмельницький свою визначну кар'єру починав у свій час теж із писарчуків. І варто додати, що зовсім недаремно Ілля Рєпін свого часу увіковічнив саме процес письма, мало хто акцентує увагу саме на цій стороні інтерпретації художнього мистецтва. За переконаннями самих козаків, сила та відвага йде пліч-о-пліч зі знаннями військової муштри та техніками ведення бою. Високо цінувались знання зброї та оборонних конструкцій, а також володіння іноземними мовами. «Для доброї справи все згодиться.» - говорили отамани і муштрували молодих хлопців за запорізьким частоколом.

Козацька педагогіка дуже тісно пов'язана з народними звичаями та традиціями. Видатний етнограф О. Воропай писав: «Кожна нація, кожен народ має свої звичаї, що виробилися протягом багатьох століть і освячені віками. Звичаї народу - це ті прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. Звичаї, а також мова - це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. В усіх народів світу існує повір'я, що той хто забув звичаї своїх батьків, карається людьми і Богом».

Цілком очевидно сьогодні, що кожен загальноосвітній навчальний заклад повинен звертати увагу на методи і завдання козацької педагогіки. З погляду нашої теми, варто визначити завдання козацької педагогіки в школі.

Як-от:

- виховання національного характеру, загальнолюдських цінностей;
- виховувати захисників свого народу;
- вивчення надбань національної культури;
- шанобливе ставлення до старших, повага до жінки як берегині роду;
- гармонійний зв'язок із природою.

Отже, українська козацька педагогіка - це любов до рідного краю, української мови й українського народу, його історії й письменства, звичаїв і традицій, готовність пожертвувати для добра України й українського народу власними інтересами, майном і навіть життям.

ВИСНОВОК

Теоретичні положення бойових традицій козацтва не були викладені в статутах, воєнно-теоретичних працях тощо. Однак їх виклад подано в діловій документації (настановах, ордерах, розпорядженнях) гетьманів, генеральної та кошової старшини. Бойові традиції запорізького козацтва заслуговує на значно більшу увагу з боку воєнної історіографії Європи.

Ізюмський гусарський полк - один з найстаріших полків в російській армії, має старшинство з 27 липня 1651 р . Датою заснування Ізюмського та інших слобідських полків вважається 1651 рік. Датування це спірне, бо не підтверджується архівними документами. Історик Ізюмського полку Микола Гербель пов'язує цю дату з появою переселенців в районі сучасного Ізюма і підставою там укріпленого поселення, названого Ізюмський Окіп. Дійсно, історичні хроніки свідчать, що після поразки в 1651 році під Берестечком і укладення з Польщею важкого для України Білоцерківського договору, гетьман Богдан Хмельницький «дозволив гнобленим від ляхів народу вільно сходити з міст ... у Велику Росію на життя». Пам'ять про це масовому виході українського населення на територію нинішньої Харківщини і спонукала пізніше вважати саме 1651 рік датою виникнення Ізюмського та Харківського полків. Насправді процес формування полкової системи зайняв досить довгий проміжок часу. Історик В. Данилевич датував закінчення цього процесу для Харківського полку між серпнем 1659 і квітнем 1660 року. Ізюмський полк як самостійна одиниця виділився з Харківського в 1688 році.

Сьогодні кожен загальноосвітній навчальний заклад повинен звертати увагу на методи і завдання козацької педагогіки. З погляду нашої теми, варто визначити завдання козацької педагогіки в школі. Як-от:

- виховання національного характеру, загальнолюдських цінностей;
- виховувати захисників свого народу;

- вивчення надбань національної культури;
- шанобливе ставлення до старших, повага до жінки як берегині роду;
- гармонійний зв'язок із природою.

Отже, українська козацька педагогіка - це любов до рідного краю, української мови й українського народу, його історії й письменства, звичаїв і традицій, готовність пожертвувати для добра України й українського народу власними інтересами, майном і навіть життям.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ТА ДЖЕРЕЛ

1. Альбовский, Е. История Харьковского слободского казачьего полка 1650-1765 гг. — Харьков: Типография губернского правления, 1895. [Архівовано 28 листопада 2019 у Wayback Machine.]
2. Альбовский, Е. Харьковские казаки. Вторая половина XVII ст. — История Харьковского полка. — С-Птб., 1914. — Т. 1. [Архівовано 28 листопада 2019 у Wayback Machine.]
3. Апанович О.М. Збройні сили України першої половини XVIII ст. / О.М. Апанович. - Дніпропетровськ: Січ, 2004. - 229 с.
4. Багалій Д.І. Історія Слобідської України. — Х. : Дельта, 1993. — 256 с. — (Пам'ятки історичної думки України) — ISBN 5-7707-4256-9.
5. Багалій, Д.І. Історія Слобідської України. — тип. Харків «Дельта», 1993.— 256 с. — ISBN 5-7707-4256-9 (перевидання книги вид. «Союз» Харківського Кредитного Союзу Кооперативів-1918)
6. Багалій, Д.І. Матеріали для історії колонізації та побуту Харківської та частково Курської і Воронізької губерній. [Архівовано 2 лютого 2014 у Wayback Machine.] Т.1, 1886, Т.2, 1890.
7. Багалій, Д.І. Нариси з історії колонізації степової окраїни Московської держави [Архівовано 31 травня 2020 у Wayback Machine.]. — Москва, Університетська друкарня (М.Каткова), 1887.— 634 с.
8. Беркута Ж. Козацька педагогіка в сучасному закладі освіти. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://visnyk.hoipro.km.ua/infomain/2192-kozacka-pedagogka-v-suchasnomu-zaklad-osvti.html>
9. Борисенко В. Й. Курс української історії: з найдавніших часів до XX століття / Володимир Йосипович Борисенко. - К. : Либідь, 1998. - 661 с.
10. Брехуненко В. „Дивна то і не сказана мужність...". Козаки у Хотинській війні 1621 р. / В.Брехуненко. - Київ: Темпора, 2013. - 120 с.

11. Брехуненко В. Програна битва виграної війни. Битва під Берестечком 1651 р. / В.Брехуненко. - Київ: Темпора, 2013. - 116 с.
12. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Г. Ващенко. - К.: Школяр, 1999. - 385 с.
13. Військове виховання: історія, теорія та методика : навч. посіб. / за ред. В. В. Ягупова. - К. : "Graphic & Design", 2002. - 560 с.
14. Вісковатов О. В., Історичний опис одягу та озброєння Російських військ, 2 вид., ч. 1-27, СПб, 1899—1944;
15. Габаєв Г. Розпис російських полків 1812 року. Додаток до "Військово-історичного вісника —Київ.: Типографія окружного штабу, вулиця Банкова, б№ 11, 1912—С.23, 78-81, 100, 112, 114, 292—298 с.
16. Гербель Николай. Изюмскій слободской казачій полкъ.1651-1765. — СПб. : типографія Едуарда Праца, 1852. — 164 с.(рос. дореф.)
17. Гербель, Н.В. Изюмский слободской казачий полк. 1651—1765. — СПб.: Тип. Эдуарда Праца, 1852. [Архівовано 6 грудня 2014 у Wayback Machine.]
18. Головчук С. Ю. Філософські та педагогічні засади патріотичного виховання у творах Г. Ващенка / С. Ю. Головчук // Освітологічний дискурс. - 2014. № 3(7). - С. 20-27.
19. Грабянка Г. Летопись / Г. Грабянка. - К., 1854. - С. 20.
20. Гумилевский Д.Г. (Филарет) Историко-статистическое описание Харьковской епархии. [Архівовано 7 травня 2012 у Wayback Machine.] М., 1857—1859
21. Гутник І. Козацька педагогіка як складова система національного виховання молоді // Поч. школа. - № 10. - К.,2003. - С.47-49.
22. Завацький В. І. Козацькі забави / Завацький В. І., Цьбось А. В., Бичук О. І., Пономаренко Л. І. - Луцьк : Надстир'я, 1994. - 112 с.
23. Замлинський В. Біля першовитоків слави запорізької / В.

Замлинський // Дніпро. - 1989. - № 7. - С. 125-133.

24. Илляшевич Л.В. Краткій очеркъ исторіи Харьковскаго дворянства. — Х. : типографія М. Зильберберга, 1885. — 166 с.(рос. дореф.
25. Илляшевич, Л.В. Краткий очерк истории харьковского дворянства. - Харьков: Тип. М. Зильберберга, 1885.
26. Ізюмський полк [Архівовано 1 серпня 2016 у Wayback Machine.] // Юридична енциклопедія : [у 6 т.] / ред. кол.: Ю. С. Шемшученко
27. Історія українського козацтва: нариси у 2 т. / В.А. Брехуненко, Л.В. Войтович, О.Б. Головка та ін.- Київ: ВД «Києво-Могилянська академія», 2006. - 839 с.
28. Каляндрук Т. Дітям про козаків. / Тарас Каляндрук. - Львів. Апріорі. - 2016. -85 с.
29. Козацька педагогіка і навчально-виховний процес у закладах освіти : науково-методичний збірник /Укладачі: В.Є. Берека, І.К. Гіджеліцький, Н.М. Орловська - Кам'янець-Подільський:Видавець ПП Звойленко Д.Г. 2017. - 544с.
30. Крип'якевич І. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. Упоряд. Б. Якимович. - Львів: Світ, 1992. - 712 с.
31. Крюйс К. Разыскания о Доне / К. Крюйс // Вестник Европы. -1824. - № 53. - С. 61.
32. Кузь В. Г. Основи національного виховання : Концептуальні положення / В. Г. Кузь, Ю. Д. Руденко , З. О. Сергейчук [та ін.]. - К. : Інформ.вид. центр "Київ", 1993. - Ч. 1. - 152 с.
33. Макогончук Н. Витоки та специфіка козацької педагогіки. Педагогічні науки. Вісник академії державної прикордонної служби. Вип. 3, 2014. -с. 3-11.

34. Малий словник історії України / відпов. ред. В. А. Смолій. — К. :
Либідь, 1997. — 464 с. — ISBN 5-325-00781-5.
35. Мартинюк І. В. Національне виховання: теорія і методологія
: метод. посібник / І. В. Мартинюк. - К. : ІСДО, 1995. - 160 с.
36. Мицик Ю. А. Як козаки воювали / Ю. А. Мицик, С. М.Плохій
, І. С. Стороженко . - Дніпропетровськ : Січ, 1991. - 302 с.
37. Мицик Ю.А. Як козаки воювали: іст. розповіді про
запорозьке.
козацтво / Ю.А. Мицик, С.М. Плохій, І.С. Стороженко. - Дніпропетровськ:
Промінь, 1991. - 301 с.
38. Описи Харківського намісництва кінця XVIII ст. — Київ:
Наукова думка, 1991. — С. 164.
39. Орловська Н. Позашкільний соціум у становленні
громадянина /
Н. Орловська // Педагогічний вісник. - № 1 (42) 2016. - С. 17-18.
40. Панашенко В.В. Ізюмський полк [Архівовано 8 серпня 2016
у Wayback Machine.] // Енциклопедія історії України : у 10 т. / редкол.:
В. А. Смолій (голова) та ін. ; Інститут історії України НАН України. —
К. : Наукова думка, 2005. — Т. 3 : Е — Й. — С. 428. — 672 с. : іл. —
ISBN 966-00-0610-1. відп
41. Поле битви - Україна. Від „володарів степу" до „кіборгів"
Воєнна історія України від давнини до сьогодення / Упоряд. К. Галушко
- Харків:
„Книжковий Клуб „Клуб Сімейного Дозвілля", 2016. - 352 с.
42. Потто В.А., Одинцовъ І С.И. Исторія Ахтырскаго полка. Том
II. 1765-1796 г. — СПб. : типографія В.С. Балашевъ и Ко, 1902. — 153
с.(рос. дореф.)

43. Русова С. Суспільні питання виховання / С. Русова // Життя і знання. - 1929. Ч. 6(18). - С. 161-163.
44. Саяний М.І. Зміївщина-Слобожанщини перлина. — Харків: Кроссруд, 2009. —288 с. ISBN 978-966-8759-66-6
45. Сокирко О. Г. Історія українського козацтва : нариси у 2 т. / О. Г. Сокирко. - К. : Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. - Т. 1. - 800 с.
46. Сокирко О. Конотопська битва 1659 р.: Триумф в часи руїни / О. Сокирко. - Київ: Темпора, 2008. - 72 с.
47. Сокирко О. Лицарі другого сорту. Наймане військо Лівобережної Гетьманщини 1669-1726 рр. / О. Сокирко. - Київ: Темпора, 2006. - 280 с.
48. Сокирко О. Полтавська битва 27 червня 1709 р.: Український Рубікон (Частина I) / О.Сокирко. - Київ: Темпора, 2008. - 80 с.
49. Сокирко О. Полтавська битва 27 червня 1709 р.: Український Рубікон (Частина II) / О.Сокирко. - Київ: Темпора, 2008. - 104 с.
50. Сухомлинський В. О. Методика виховання колективу/ В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т.- К.: Радянська школа. - 1976. - Т. 1. - С. 403-637.
51. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям / В. О. Сухомлинський // Вибрані твори: у 5 т. / В. О. Сухомлинський. - К. 1977. - Т. 3. - 282 с.
52. Сухомлинський В. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості / В. Сухомлинський // Вибрані твори: [в 5-ти т.]. - Т. 1. - К.: Рад. школа, 1977. - С. 53-206.

53. Ушинський К. Д. Про народність у громадському вихованні / К. Д. Ушинський // Вибрані педагогічні твори: у 2 т. / К. Д. Ушинський. - К., 1983. - Т. 1: Теоретичні проблеми педагогіки. - С. 43-103.
54. Характерницькі езотеричні практики в Україні. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://barvinok.ucoz.net/statti-vid0204/ezot.haraktern.jpg>.
55. ЦДІАУК, Фонд 1994, оп 1, справа 343.
56. Черемський К. Бойове мистецтво українських незрячих співців / К. Черемський. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://www.spas.net.ua/index.php/library/artinc/kosturesc>.
57. Щелков, К.П. Историческая хронология Харьковской губернии. Х., Университетская типография, 1882. Довідники
58. Яворницький Д. І. Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман запорозьких козаків / Д. І. Яворницький // Дніпро. - 1989. - № 10. - 536 с.
59. Яворницький Д. І. Історія запорозьких козаків : у 3 томах / Д. І. Яворницький. - Львів : Світ, 1990. - Т. 1. - 319 с.
60. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3 томах / Д.І.Яворницький; з рос. переклав Іван Сварник; [упоряд. іл. Олена Апанович] . -Львів: Світ, 1990-1992.
61. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3-х т. / Д.І.Яворницький - Київ: Наукова думка, 1990-1991.
62. Ягупов В. В. Педагогіка: навч. посібник. - К.: Либідь, 2002. - 506 с.